Газета издается на балкарском языке с 1924 года.

Интернет-версия: smikbr.ru/zaman

ЗАМАН

Бараз кюн, тотурну арт айы (апрель) 1, 2026 жыл

№ 39 (21708)

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Тюбешиу

Кёрюмдюлени, социал эм жаш тёлю политика соруланы сюзгендиле

КъМР-ни Башчысы Казбек Коков Россей Федерацияны Къырал Думасында «Единая Россия» партияны депутаты Виктория Родина бла тюбешгенди. Тюбешиуню кезиуюнде регион отчет форумда «Единая Россия» беш жылны ичинде бардыргъан «Халкъ программаны» кёрюмдюлери эм бизни республикада социал жаны бла тамамланнган магъаналы жумушла сюзюлгендиле, деп билдиреди республиканы оноучусуну МАХ платформада каналы.

Виктория Сергеевна Къырал Думада Урунуу, социал политика эм ветеранланы ишлери жаны комитетни келечисиди, ол энчи аскер операциягъа къатышханлагъа эм аланы юйюрлерине болушлукъ этиу жаны бла соруулагъа къарайды. Тюбешиуню кезиуюнде байламлыкъланы кючлерге ишни муниципалитетле бла, «Ата журтну къоруулаучулары» къырал фонд бла эмда жамауат биригиуле бла бирге федерал даражада бардырыуну юсюнден сёлешиннгенди.

Андан сора «Халкъ программаны» чеклеринде билим берген учреждениялагъа тынгылы ремонт этиуге эм къурулуш ишлени качестволарына жамауат контроль этиуню юсюнден да айтылгъанды.

Дагъыда тюбешиуню кезиуюнде жаш тёлю политиканы бардырыугъа, артыкъда ёсюп келген тёлюню патриот ниетледе юйретиуге, тёрелерибизге къаты болургъа, битеуроссейли юйюр къыйматланы сыйларгъа эм маданият-ниет хазнабызны сакълаугъа эс бурулгъанды

Къабарты-Малкъар эм саулай къыралыбыз ючюн да жамауат ишге тири эмда башламчылыкъланы да хайырланып къатышханы ючюн Виктория Родинагъа ыразылыгъымы билдиргенме, деп айтылады билдириуде.

Жолла

Къурулушланы барыуларына къарагъанды

КъМР-ни Башчысы Казбек Коков «Инфраструктураны жашау ючюн» миллет проектни чеклеринде республиканы жолларында бардырылгъан къурулуш ишлени болумларына къарагъанды. Быйылгъы жылда эм магъаналы объектледен бирине 12,7 километр узунлугъу болгъан Къара-Суу–Благовещенка автомобиль жол саналады. Бу жолну къурулушу ол тийреледе жашагъанланы тилеклери тинтилгенден сора башланнганды. Аны юсюнден республиканы оноучусуну МАХ платформада энчи каналы билдиреди.

Шёндю жолну юсюне зыгъыр къуюулуп турады, ол автомашиналаны терк жюрюулерине, артыкъда кюн бузулгъан кезиуде чырмау салады.

Аны бла бирге жол Урван эм Прохладный районланы араларында транспорт байламлыкъланы къысхартып жюрютюрге онг береди. Къурулуш ишле январь айда башланнгандыла. Бюгюнлюкде жолну юсюнде болгъан чунгурланы тюзелтедиле, тёгерегинде ёсген хансланы ариулайдыла, суу жагъала жолгъа жетген жерлени кючлейдиле эм кёпюрню чыпынларын жангыртадыла.

Жолну бир-бир жерлерин 7 метрге дери кенгертирикдиле, эки къаты бетон къатыш асфальт салынырыкъды. Андан сора да тёрт кёпюрню жангыртыргъа керекди, суу баргъан сегиз уллу быргъы да алышындырыллыкъды.

Битеу белгиленнген къурулуш ишле быйыл кюз артына бошалыргъа керекдиле. Дагъыда быйылгъы жылда Нальчик-Майский автомобиль трассаны ахыр кесегин ишлеп бошаргъа мурат барды. Бу жол Россей Федерацияны автомобиль жолларыны эм магъаналыларыны бир кесегине саналады. Къара-Суу элни бла Май районну чеклеринде орналгъан 6,1 километр жол да тохташдырылгъан мардалагъа келишдирилликди. Мында къурулуш-монтаж ишле башланнгдыла.

Белгилерчады, Нальчик–Майский автомобиль жол Къара-Суу–Благовещенка жолгъа къошулгъанын. Ол эки жолгъа тынгылы ремонт этилип хайырланыргъа берилселе, районланы араларында транспортну жюрюую къоркъуусузлу эм адамлагъа тап боллукъду, деп айтылады билдириуде.

Эсепле

Школлада ахыр къырал сынаулагъа къыстау хазырланадыла

Къабарты-Малкъар Республикада 2026 жылны ахыр къырал аттестациясына хазырланыу барады. Аны баш кесеги 1 июньда башланады.

Сынауладан онбиринчи классны бошагъан 5 мингден аслам эмда тогъуз классны тауусхан а 12 минг чакълы адам ётерикдиле. Экзаменлеге деп 115 жер жарашдыраллыкъды. Устазла уа тийишли курслада юйренип бошагъандыла.

Экзаменле бериуню баш кезиую башланыргъа эки айдан аз кёбюрек къалады, ол себепден сабийле алагъа къыстау хазырлана турадыла.

Тёреде болгъанынча, артыкъда кёп сайланнган предметледен бири обществознание болгъанлай къалады: аны 2179 адам сайлагъанды. Аны бла бирге илму эмда техника дисциплиналагъа да эс бургъанланы саны ёсюп барады.

Биологиядан, химиядан, физикадан бла информатикадан билимлерин сынаргъа сюйгенлеге да иги кесек къошулгъанды. Ол а экономикагъа кёз къарам битеу Россейде да тюрленнгени эмда республиканы билим бериуюнде 2023 жылдан бери энчи иш бардырылгъаны бла байламлыды. Сёз Къабарты-Малкъарда 2030 жылгъа дери математика бла естественный-илму жаны бла билим бериуню айнытыуну комплекс планы жашауда бардырылгъаныны юсюнден барады.

Алгъаракълада школлада физиканы, химияны, биологияны тынгылы кабинетлери эмда цифралы лабораториялары бла «Точка роста» араладан 200 чакълы бири ачылгъандыла. Алагъа 50 мингден аслам сабий жюрюйдю.

Андан сора да, башында сагъынылгъан предметледен окъутхандан тышында, элде да дерсле берген устазланы кёллендириу жаны бла мадарла да этилгендиле.

Сексенден артыкъ учреждениеде иги жанына тюрлениуле, аланы жангы эмда окъуучулагъа сейир болгъан пособияла эмда оборудование бла жалчытыу да хайырларын кёргюзтмей къоймагъандыла. Жууукъ заманлада энтта да 43 билим бериу учреждениеда жангыртыу ишле башланырыкъдыла, деп билдириледи КъМР-ни Башчысы Казбек Коковну МАХ-да каналында.

ЮСЮПЛАНЫ Галина хазырлагъанды.

Хурметли жамауат!

Телефонугъуз бла бу QR-кодну хайырлана, «Заман» газетге жазылыргъа онг барды. Алайды да, жазылыгъыз, жангы жылда газет бла бирге болугъуз!

Къабарты-Малкъар Республикада Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйни 2025 жылда ишини юсюнден доклады

Къабарты-Малкъар Республикада Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйни (андан ары жаланда Уполномоченный деп жазылып къаллыкъды) жыл сайын этилиучю доклады «Къабарты-Малкъар Республикада Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйни юсюнден» Къабарты-Малкъар Республиканы 2006 жылны 3 ноябринде чыгъарылгъан 82-РЗ номерли Законуну 25-чи статьясына тийишлиликде бу шартла хайырланылып хазырланнганды:

– энчи приёмланы кезиулеринде, ол санда республиканы муниципал къуралыуларында бардырылгъан заманда этилген билдириуле;

– республиканы эмда Россей Федерацияны башха субъектлерини инсанларындан, гражданстволары болмагъанладан, тыш къыраллыладан да келген тарыгъыула;

– Уполномоченныйни сурамы бла толтуруучу властьны КъМР-де федерал органларындан, КъМР-ни къырал власть органларындан бла жер-жерли самоуправлениняны органларындан алыннган шартла;

– къырал эмда башха учрежденияланы, ол санда тутмакъланы да, жокълагъан заманда оноучу къуллукъчуладан, башха адамладан да алыннган шартла;

– правону къоруулауну соруулары сюзюлген конференциялада, кенгешледе, тёгерек столлада алыннган материалла бла шартла;

– асламлы информация органлада, ол санда Интернетде, басмаланнган шартла.

«Къабарты-Малкъар Республикада Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйни юсюнден» Къабарты-Малкъар Республиканы Законуну 25-чи статьясына тийишлиликде доклад Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини, Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны, Россей Федерацияда Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйни, Къабарты-Малкъар Республиканы Баш сюдюню председателини бла Къабарты-Малкъар Республиканы прокуроруну къарауларына бериледи.

Докладда Уполномоченныйге болушлукъ излеп келген инсанланы артыкъда бек не зат жарсытханы ачыкъланады, тилеклени бла тарыгъыуланы саны эмда магъаналары кёргюзтюледиле, адамны эркинликлерине асламысында къаллай бузукълукъла этилгенини юсюнден билдириледи, адамны праволарына бла эркинликлерине бузукълукъ этиуню сылтаулары эмда аланы тюзетир ючюн, Уполномоченный, къырал, муниципал органла да не мадарла этгенлери туура этиледи.

Уполномоченный Къабарты-Малкъар Республиканы жеринде адамны праволарын эмда инсанланы эркинликлерин къоруулау жаны бла ишни эсеплери къырал эмда муниципал органлагъа, адамны эркинликлерича, магъаналы жумушда конституция низамны жалчытыу жаны бла ишлерине себеплик этерле деп ышаннганын билдиреди. Ма анга кёре багъа бериледи жамауатны адеп-къылыкъ болумуна да.

АЛ СЁЗ

Уполномоченныйни аппаратыны иши отчёт кезиуде Къабарты-Малкъар Республикада терк тюрленип баргъан социал-экономика эмда политика болумла бла къаты байламлыды.

Энчи аскер операция (СВО) бардырылгъаны бла байламлы правону къоруулау ишни магъанасы да тюрлендириледи: СВО-гъа къатышханлагъа бла аланы юйюрлерине не жаны бла да болушлукъ тапдырыу, алагъа социал себеплик эмда медицина реабилитация этилликлерине ышандырыу Уполномоченныйни баш къайгъырыуларындан бирине саналады.

Къабарты-Малкъар Республикада политика ырахатлыкъны, власть органланы бла жамауат биригиулени бирге къуралыулу ишлегенлерини хайырындан инсанланы бла къыралны араларында къыйматлы байламлыкъла тохташхандыла.

Миллетлени бла динлени араларында келишиулюк инсанланы жамауат эмда энчи къоркъуусузлукълары жалчытыллыкъларына ышандыргъан магъаналы шартды. Республика социал-экономиканы айнытыуну жолунда тохтаусуз алгъа баргъанын уллу ыразылыкъ бла белгилерге боллукъбуз.

Къабарты-Малкъар Республиканы Экономиканы айнытыу министерствосуну шартларына кёре, жылны эсеплерине тийишлиликде битеулю регион продукт 6 процентге ёсюп, 370 миллиард сомгъа жетгенди. Промышленностьда бла эл мюлкде кёрюмдюле да дайым ёседиле. Халкъны файдаларына иги да къошулгъанды, орталыкъ иш хакъны ёлчеми 46 минг сомдан атлагъанды. Ол а Шимал-Кавказ федерал округда эм тутхучлу кёрюмдюледен бири болгъанды. Республика кёп миллет эмда федерал проектлеге къатышады, ол жаны бла алчы жыйырма субъектни санына киреди.

Инвестицияла жаны бла болум да игиленеди. Саулукъ сакълауда, билим бериуде, маданиятда, халкъны социал жумушла бла жалчытыуда иги тюрлениулеге тап онгла къураладыла.

Аны бла бирге, макроэкономика жаны бла ёсюм бар эсе да, инсанларыбызны социал ырахатлыкъларын бузгъан кемчиликле сакъланадыла, Уполномоченныйден болушлукъ излеуге тюртген сылтаула чыкъгъанлай турадыла. Анга берилген тарыгъыула бла тилекле халкъны къолайсыз къаууму – сакъатла, жангыз къалгъан къартла, ёксюз сабийле – тийишлисича къорууланмагъанларына шагъатлыкъ этедиле.

1-чи БЁЛЮМ

Инсанланы Уполномоченныйге тарыгъыуларыны бла тилеклерини магъана эмда тематика жаны бла тюрлюлюклери

2025 жылда Уполномоченныйге 724 тарыгъыу бла тилек тюшгендиле. Аладан 4-сю къауум адамданды (юч эмда андан кёп адам къол салгъан), 2-си талай адамны сейирлерин къоруулар мурат бла берилгендиле. 374-сю уголовный, граждан эмда административ жууапха тартыу, ол санда тутмакълада тургъанланы эркинликлери къалай сакъланнганлары бла байламлыдыла. Аладан:

– 116-сы мобилизациягъа хазырланыуда, аскерге алыуда, аскерчилени излеуде эмда къыйын болумланы хаталарын кетериуде кемчиликлени юслериндендиле;

– 108-си юйюрню, ананы бла сабийликни къоруулау, социал эмда медицина жумушла бла жалчытыу, урунуу эркинликле бла байламлыдыла;

– 78-си жашау этерге эркинликни, инсаннга къатылыргъа жарамагъаныны, къалайгъа да барыргъа эмда информация алыргъа эркинликни да юслериндендиле;

– 19-су билим алыргъа эмда ана тилни хайырланыргъа эркинлик бла байламлыдыла;

– 13-сю энчи иеликни, жерни хайырланыуну эмда предпринимательликни юсюндендиле;

– 16-сы башха тарыгъыула бла тилекледиле.

Уполномоченныйни ишинде ФСИН-ни КъМР-де Управле-

ниясыны бла КъМР-де МВД-ни учрежденияларын жокълау эмда приёмла бардырыу энчи жерни аладыла. Аланы кезиулеринде 218 тарыгъыу бла тилек берилгенди. 2025 жылда Уполномоченный 18 ыразылыкъ письмо алгъанды.

Алгъын жылладача, кёп тарыгъыу бла тилек Нальчикде (242) бла Прохладна районда (123) жашагъанладан тюшгенди. Башха муниципал къуралыулада жашагъанланы тириликлерин а бу шартла кёргюзтедиле: Чегем район – 83, Черек район – 37, Басхан район – 18, Прохладный шахар – 15, Элбрус район – 14, Терк район – 12, Басхан шахар, Зольск эмда Лескен районла – 10-шар, Май эмда Урван районла – 9-шар. РФ-ни Башха субъектлеринден да – 7, тыш къыраллы инсанладан да 119 тарыгъыу бла тилек берилгендиле.

2025 жылда 411 кезиуде тарыкъгъанланы праволары толусунлай къайтарылгъандыла.

313 тилекчиге тынгылы консультация болушлукъ берилгенди.

Контроль-надзор органлагъа 77 сурам жиберилгенди, ол санда 37-си – республиканы прокуратурасына.

Следствие, дознание эмда сюд органланы оноуларына (жукъ да этмегенлерине) 32 адам тарыкъгъанды.

12 инсанны тилеклери уа асламысында ырысхы болушлукъ эмда жашагъан жерлерини тарлыкъ этиуню бла байламлы эдиле.

Уполномоченный право болушлукъну не къадар кёп адамгъа этер ючюн цифралы каналланы **(https://upchkbr.ru сайт, bashchy07@mail.ru** электрон почта, телеграм-канал эмда **МАХ мессенджер**) хайырланады, аны бла бирге ишни тёрели амалларын да сакълайды.

Башха жылла бла тенглешдиргенде, тарыгъыуланы бла тилеклени битеу саны азайгъанды (900-1000-ден 724-ге дери). Ол а энчи аскер операция башланнганлы жамауатны оюму тюрленнгени, ол жашау болумлагъа башха кёзден къарагъаны бла байламлыды. Инсанланы жууаплылыкъ сезимлери хорлайды, кёпле къыралгъа быллай къоркъуулу заманда кеслерини жарсыуларын магъанасызгъа санайдыла.

Саулай алгъанда, 2025 жыл республикада адамны эркинликлерине халкъ сёгерча уллу бузукълукъла болмай ётгенди. Уполномоченныйни институту къыйын жашау болумгъа тюшгенлеге энчи болушлукъ тапдырыу ишни андан ары бардырады.

Айхай да, тилеклени барысын да толтурургъа, тарыкъгъанланы хар бирини да праволарын къайтарыргъа хар заманда да къолубуздан келип къалмайды, алай толтуралсагъ а кёпле ыразылыкъларын билдирип жазадыла. Ол а бизге бек хычыуун кёрюнеди, борчубузну толтургъаныбыз жюрегибизге хошлукъ береди. Бизге ыспас этгенлени юлгюге жаланда бир къауумун келтирейим:

– Нальчикден Т. тиширыу КъМР-де Кёп фатарлы юйлеге тынгылы ремонт этиу жаны бла регион оператор салгъан тазирни азайтыргъа себеплик этгени ючюн;

– Чегем райондан Г. деген биреулен кредитни заманында тёлеялмагъаны ючюн жыйылгъан борчун – 48 минг сомну – тёлерге буюргъан сюдню оноуун кетерирге деп заявление хазырларгъа эмда аны берирге болушлукъ этгенибиз ючюн;

– Нальчикден У. деген биреу аны къызындан «Экологистика» ООО-гъа борчун тёлерге буюргъан сюдню оноуун кетерирге деп заявление жазаргъа себеплик этилгени ючюн;

– Черек райондан Н. тиширыу Совет Союзну Жигити Уммайланы Мухажирге Къазахстан республиканы жеринде салыннган эсгертмени бла аны тёгерегин тап халгъа келтирирге болушлукъ этилгени ючюн;

– пенсиячы Г. анга 95 жыл толгъаны бла байламлы эс бурулгъаны эмда Уллу Ата журт урушда Хорламны 80-жыллыгъыны намысына майдалла, ахча саугъа да бергенлери ючюн.

2025 жылда муниципал къуралыулада право низамны сакълаучу органланы бла районланы администрацияларыны башчыларыны къатышыулары бла приёмла бардырыу тёре тюрлендирилмегенди. Аны хайырындан жер-жерледе тийишли жумушланы терк да, тынгылы да тамамларгъа къолдан келгенди. Алайды да:

– 2025 жылны 28 мартында Уполномоченный эмда аны аппаратында ишлегенле Россейни Юристлерини ассоциациясыны Къабарты-Малкъар Республикада бёлюмю бла бирге Инсанлагъа хакъсыз юридический болушлукъ бериуню бир битеуроссей кюнюн ётдюрюуге къатышхандыла. Аны чеклеринде инсанланы тилеклерине бла тарыгъыуларына къаралгъанды, ол санда Урушну, урунууну, Сауутланнган кючлени эмда право низамны сакълаучу органланы ветеранларыны (пенсиячыларыны) Нальчик шахар советинде приём бардырылгъанды;

– 2025 жылны 25 апрелинде бла 2025 жылны 18 июнюнда Уполномоченный эмда аны аппаратында ишлегенле КъМР-ни прокуратурасыны, Жамауат къараучу комиссияны келечилери бла бирге Россейни Нальчикде УМВД-сыны тутулгъанла болжаллы халда тургъан мекямда эмда КъМР-де МВД-ни спецприёмнигинде болуп, тутмакъланы эркинликлери къалай сакъланнганларына къарагъандыла;

– 2025 жылны 22 майында Уполномоченный Элбрус муниципал районну жер-жерли администрациясыны башчысы Отарланы Мухтар эмда Элбрус районну прокурору М.А.Еналеев бла бирге инсанла бла тюбешип, жарсыуларына тынгылагъандыла;

– 2025 жылны 19 ноябринде Уполномоченный эмда аны аппаратында ишлегенле, Басхан муниципал районну мектеплерин жокълап, 10-11-чи классланы окъуучулары бла ангылатыу иш бардыргъандыла;

– 2025 жылны 20 ноябринде Уполномоченный Май районну прокурору Р.А.Текушев эмда Россейни Юристлерини ассоциациясыны келечиси М.Х.Нартыжева бла бирге тышында инсанлагъа приём бардыргъанды;

– 2025 жылны 20 ноябринде Уполномоченный Майский шахарны 3-чю номерли орта школуну окъуучулары бла «Правону дерсин» ётдюргенди.

2025 жылда Уполномоченныйни аппаратында ишлегенле КъМР-де МВД-ни Тыш къыраллыла болжаллы халда тургъан арасында инсанла бла тюбешиу къурагъандыла. Аны кезиуюнде 119 адам учреждениеда турууну жорукълары, Уполномоченныйге бла надзор этген прокуроргъа праволарын бла законлу сейирлерин къурар мурат бла тилеклерин бла тарыгъыуларын бериу амалла бла шагъырейлендирилгендиле. Тыш къыраллы инсанладан алыннган билдириуле прокуратураны органларына, аскер комиссарлагъа, КъМР-де МВД-ни управленияларына, КъМР-де УФССП-гъа, башха власть органлагъа да жиберилгендиле, ала жууаплылыкъларына кёре мадар этер ючюн.

2-чи БЁЛЮМ

Энчи аскер операциягъа къатышханланы эмда аланы юйюрлерини адамларыны праволарын жалчытыу

Энчи аскер операциягъа къатышханланы бла аланы юйюрлерини адамларыны праволарын жалчытыу Уполномоченныйни 2025 жылда ишинде баш магъананы тутханды.

Арт жыллада чыкъгъан жамауат болум инсанланы праволарын къоруулауну амалларын жангы къоркъуулагъа кёре терк тюрлендирирге кереклисин излегенди. СВО башланнган биринчи кюнледен окъуна Уполномоченный бла аны аппаратында ишлегенле аскерчилеге, аскер къаугъаланы ветеранларына, аланы юйюрлерини адамларына, Россей Федерацияны жангы субъектлерини жерлеринден кёчерге тюшгенлеге право, социал эмда ангылатыу жаны бла болушлукъ тапдырыуну мадарларын толтуруугъа киришгендиле.

Ол жаны бла бизге 2025 жылда 116 тилек бла тарыгъыу тюшгенди. Аладан 39-су белгисиз тас болгъанланы излерге, аскерчилени тургъан жерлерин билирге себеплик этиу бла байламлыдыла, 36-сы жесирден къутхарыу бла жарсыуланы юслериндендиле. Уполномоченный федерал Уполномоченныйге белгисиз тас болгъанланы излеуню эмда аскерчилени алышындырыуну соруулары бла байламлы терк окъуна 39 сурамны ийгенди. Жууапланы терк келгенлери да Къабарты-Малкъарда кёп юйюрлеге жууукъ адамларыны къадарларыны юслеринден тюз шартла билирге онг бергенди.

Бу иш республиканы толтуруучу эмда законла чыгъарыучу органлары, жамауат эмда дин биригиуле бла къаты байламлыкъда бардырылады.

Тохташдырылгъан къырал тёлеулени, социал льготаланы бла гарантияланы заманында эмда толусунлай берилирлерин жалчытыу баш борчларыбыздан бириди.

РЕГИОН АХЧА ТЁЛЕУЛЕНИ АМАЛЫ

Толу болмагъан мобилизациягъа кёре чакъырылгъан аскерчилеге ай сайын 25 минг тёлерге деп тохташдырылгъанды. Ол жумушха 2025 жылда битеу да 1023,6 миллион сом бёлюннгенди. Бу шарт магъаналыды: Къабарты-Малкъар аллай тёлеулени ай сайын тыйгъычсыз берип тургъан россейли субъектлени тизмесине киреди (Москва бла бирге).

КъМР-ни Башчысыны 2024 жылны 1 августунда чыгъарылгъан 63-УГ номерли Указына (2025 жылны 9 августунда чыгъарылгъан 87-УГ номерли Указыны редакциясында) кёре 2025 жылны 10 августундан башлап келишим этгенлеге бир кере тёленнген ахчаны ёлчеми 1,8 миллион сомгъа дери кёбейтилгенди. 2025 жылны декабрине дери ол ахча 4361 аскерчиге тёленнгенди. Республика ол тёлеуню уллулугъу бла РФ-ни 20 субъектини санындан таймай келеди.

Ёлгенлени юйюрлерини адамларына (1 миллион сом) эмда къыяу тапхан (жаралы болгъан, контузия алгъан эмда ачыгъан) аскерчилеге къыяулукъну ауурлугъуна кёре 100 минг сомдан 300 минг сомгъа дери тёлерге деп тохташдырылгъанды. Аллай болушлукъ ахча РФ-ни Следствие комитетини, Росгвардияны эмда ФСБ-ны чекчи службасыны СВО-ну тийрелеринде чекледе къуллукъ борчларын толтура тургъан келечилерине да тёленеди.

СВО-гъа къатышханланы юйлерине бла мюлклеринде жетген ахча къоранчланы азайтыр мурат бла налогла эмда ырысхы бла байламлы талай мадар этиледи.

КъМР-ни 2024 жылны 28 ноябринде чыгъарылгъан 35-РЗ законуна тийишлиликде СВО-гъа къатышханла эмда ёлген аскерчилени юйюрлерини адамлары транспорт налогну тёлеуден эркин этилгендиле.

КъМР-ни Башчысыны 2024 жылны 7 ноябринде чыгъарылгъан 128-УГ Указына тийишлиликде аскерчиле бла аланы юйюрлери ЖКХ-ны жумушлары ючюн хакъны эмда тынгылы ремонт этиуге ахчаны тёлемей къалгъанлары ючюн пеня тохташдырыудан контрактлары бошалгъынчы окъуна эркин этиледиле.

КъМР-ни 2020 жылны 30 декабринде чыгъарылгъан 57-РЗ законуна тийишлиликде аскер къаугъалагъа къатышып, РФ-ни Жигити деген ат аталгъан неда СВО-да кишиликлери ючюн орденле бла саугъаланнган ветеранла юй ишлерге жер участкаланы хакъсыз алыргъа эркиндиле. РФ-ни Жигитлерине эмда ёлгенлени юйюрлерини адамларына аллай эркинлик алагъа жер керек болгъанына бла къалгъанына да къарамай бериледи.

Сабийге бла анагъа къайгъырыу мадарла:

– сабий сад ючюн хакъ тёлеуден толусунлай эркин этиледиле;

– 1-11-чи классланы окъуучулары исси аш бла хакъсыз жалчытылынадыла;

– саулукъну кючлендириу лагерьлеге путёвкала бек алгъа бериледиле (2025 жылны ахырына 17-си ала бла жалчытылыннганды);

– «Радуга» реабилитация арагъа бек алгъа жибериледиле;

– театрлагъа бла музейлеге хакъсыз кирирге эркинлик бериледи, спорт секциялагъа керекли затла берилип алай алынадыла.

Республикада Ата журтну къоруулаучуларына болушлукъ этиуню норматив-право жаны бла кючлю мурдор къуралгъанын белгилерчады. Аны социал магъанасы болгъанын да айтырчады. Бу политиканы жашауда бардырыуну баш амалына уа КъМР-ни Башчысыны 2022 жылны 24 сентябринде чыгъарылгъан 92-УГ Указын санаргъа боллукъду. Ол тёлеулени кёп даражалы амалын къурагъанды. Битеу федерал эмда регион тёлеуле иелерине заманында жетгенлерине бла къалгъанларына властьны бла граждан институтланы, ол санда Уполномоченныйни, «Ата журтну къоруулаучулары» Къырал фондну регион бёлюмюню жанларындан къаты контроль этиледи.

Баргъаны 2-чи бетдеди.

Къабарты-Малкъар Республикада Адамны эркинликлери жаны

Баргъаны. Аллы 1-чи бетдеди.

Республиканы Башчысы Коков Казбек Валерьевични, Къабарты-Малкъар Республиканы Правительствосуну Председатели Мусукланы Тахирни жашы Алийни, Къабарты-Малкъар Республиканы Парламентини Председатели Егорова Татьяна Борисовнаны себепликлери бла республикада энчи аскер операциягъа къатышханлагъа битеулю хурмет этиуню, сый бериуню эмда къайгъырыуну болуму къуралгъанды. Аланы юйюрлерине уа къолдан келген ырысхы эмда ангылатыу бла да болушлукъ этиледиле.

Уполномоченный къырал саугъала бла белгиленнген жигит жерлешлерибизни атларын ёмюрлюк этиуню мадарларын къабыл кёреди эмда аланы толтуруугъа тири къатышады. Ала окъугъан окъуу юйледе аланы намысларына эсгериу къангала салынадыла, алагъа жоралаnnган фестивальла, спорт эришиуле да бардырыладыла. Республиканы жеринде ёлген аскерчилени эсде тутуу эмда ветеранланы жаш тёлю бла ишлеуге къошуу жаны бла 650-ден аслам жыйылыу, тюбешиу эмда башха ишле бардырылгъандыла.

Кеси заманында Уполномоченный Нальчик шахар округда къурала тургъан Хорламны паркында мемориал комплекс къураргъа деген оюмун билдирген эди. Аны республиканы оноучусу олсагъат къабыл кёрген эди. Мемориал биз, сабийлерибиз, туудукъларыбыз, аладан туугъанла да, Ата журт ючюн, аны адет-тёрелери сакъланыр ючюн жанларын берген жигитлени алларында баш урур ючюн, сюйюп жокъларыкъ сыйлы жерге айланырыгъына ишексизме.

Уполномоченныйни ишинде аскерчилени юйюрлерине къаллай болушлукъ керек болгъанын социал паспортла къурау бла ачыкълаугъа энчи эс бурулады. КъМР-ни Урунуу эмда социал къоруулау министерствосуну шартларына кёре, 2025 жылны декабрь айына халкъны социал жумушларын толтуруу аралада ишлегенле 6 354 социал паспорт жарашдыргъандыла. Къартлагъа бла къарыусузлагъа юйлеринде болушлукъ тапдырыугъа дайым эс бурулады: юйюрлени уллайгъан адамларындан 20-сына юйлерине барып къарарча келишимле этилгендиле, сакъатлыкълары болгъан ветеранлагъа кёп заманны ичинде къарап турурча мадар этилгенди, къолайсызлагъа аш-азыкъ хуржунла, кийимле да бериледиле.

2025 жылда право жаны бла къоруулау жумушлагъа дагъыда инсанланы бир къауму бла байламлы закон къалай сакъланнганын дайым кёз-къулакъ болуп туруу да киргенди. Алай бла право низамны сакълаучу органларыны ишлеринде СВО-гъа къатышханланы эркинликлерине бузукълукъ этиу бла байламлы аманлыкъ этилгенини юсюнден бир билдириу эсепге алыннганды. Власть органланы бла Уполномоченныйни аппаратыны дайым бардырып тургъан ишини мураты – хар ветеран, аны юйюрюню хар адамы да алагъа тохташдырылгъан болушлукъну бир тюрлю бюрократиялы тыйгъычсыз заманында эмда толусунлай алыргъа этиудю.

Энчи аскер операциягъа къатышханланы бла аланы юйюрлерини адамларыны эркинликлерин къоруулау жаны бла ишин Уполномоченный «Ата журтну къоруулаучулары» Къырал фондну регион бёлюмю бла къаты байламлыкъда бардырады. Аланы араларында бирге ишлеуню юсюнден келишим этилгенди эмда аны толтуруу республиканы оноучуларыны контролюндады.

Биз инсанланы Фондха эмда Уполномоченныйге тюшген тарыгъыуларыны бла тилеклерини юслеринден бири бирибизге билдиргенлей турабыз, приёмла бардырабыз, СВО-гъа къатышханланы бла аланы юйюрлерини адамларыны заявленияларына бирге къарайбыз эмда мадарла этебиз. Ол а битеу чыкъгъан кемчиликлени терк кетерирге онг береди. Ол борчларыбызны толтурууда къырал эмда муниципал органладан, право низамны сакълаучу къурамладан, аскер комиссариатладан да уллу болушлукъ табабыз.

Ол себеплик белгисиз тас болгъан аскерчилени излеу баргъан кезиуде бютюн бек сезиледи. Аскерчилени алышындырыу тизмеге бирлени къошаргъа тюшгенде, СВО-гъа къатышып къайтханланы мамыр жашаугъа кеслерин жарашдырыргъа себеплик этиуде, жаралы болгъанланы багъыуларын, реабилитацияларын да къураргъа керек болгъанда да уллу себеплик этиледи.

Ол къыйын борчланы толтурууда, уллу кемчиликлени кетериуде биз федерал арадан да болушлукъ алабыз.

СВО баргъанлы Уполномоченныйге федерал араны себеплиги болмай тамамларгъа къыйын болгъан тилекле бла тарыгъыула да тюшгендиле. Аланы биз Халкъла аралы Къызыл Жоргъа, РФ-ни Къоруулау министерствосуну Аскер полициясына жибергенбиз. РФ-де Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченный Москалькова Татьяна Николаевна да бизге къолундан келген болушлукъну аямайды. Аны аппаратыны таматасыны орунбасарыны башчылыгъы бла энчи структура окъуна къуралгъанды. Ол бизни бла дайым байламлыкъда болуп, чыкъгъан тыйгъычладан терк къутулургъа болушады.

Алай бла мени 2025 жылда июльда энчи аскер операцияда къуллугъун толтура тургъан Т.Р.А. аскерчи бла байламлы тилегиме Т.Н.Москалькова терк окъуна жууаплагъанды эмда РФ-ни Къоруулау министерствосу эмда Къызыл Жорну Халкъла аралы комитетини излеуле бардырыу жаны бла ара агентствосу бла бирге жашны къайда болгъанын тохташдырыу жаны бла мадарла эте тургъанын билдиргенди:«... Аскерчини юй бийчеси бла сёлешгенлей турабыз, ол юйюрде акъылбалыкъ болмагъан юч сабий ёсгенин билдиргенди. Социал болушлукъ, ол санда регион ёлчемде, этиледи. Алагъа кёз-къулакъ болуп турлукъ социал ишчи да тохташдырылгъанды. Хурметли Борис Мустафаевич, мындан ары да ол юйюрге эс буруп туруругъузну тилейме... Аскерчини къадарыны юсюнден бир тюрлю хапар билгенибизлей, сизге билдирирбиз. Уллу хурмет бла Т.Н.Москалькова».

Федерал ара эмда субъектде тийишли организацияла бла къаты байламлыкъда ишлегенибиз ниетибиз, къууумларыбыз, мураталарыбыз, шарт ишлерибиз да бир болгъанларын энтта да бир кере кёргюзтеди. Алай эсе уа, хорлам бизники боллукъду.

Биз КъМР-ни аскер комиссариаты бла да дайым байламлыкъдабыз. Аны бла бирге ишлеуюбюзню юсюнден келишимге да къол салгъанбыз. Аналаны комитети бла да байламлыкъ жюрютебиз. Уполномоченный комитетни къауумуна да киреди. Биз бирге Курск областьда аскер къаугъаланы тийресинде къуллукъ этген аскерчилерибизни проблемалары бла кюрешгенбиз, ол санда белгисиз тас болгъанланы излерге, жесирден эркин этилгенлеге Ата журтларына къайтыргъа эмда жашауларын къураргъа себеплик этгенбиз. Республиканы аскер комиссариаты бла бирге СВО-дан къайтхан 18 адамны ата-аналарыны тилеклерин къысха заманны ичинде толтурургъа къолубуздан келгенди. Аланы барысына да аскер къаугъаланы ветеранлары болгъанларына шагъатлыкъ этген къагъытла берилгендиле.

Уполномоченный СВО-ну ветеранларына мамыр жашауда жерлерин табыу жаны бла башламчылыкълагъа хар жаны бла да тутхучлулукъ этеди. Алай бла:

– Урунууну эмда иш бла жалчытыуну республикалы арасы бла бирге 28 энчи ярмарка бардырылгъанды, аны хайырындан СВО-ну 30 ветераны иш табалгъанды;

– ветеранланы къырал эмда муниципал къуллукълагъа салыу жаны бла «Къабарты-Малкъар Республиканы Жигитлери» деген программа республикада жетишимли ишлейди;

– окъургъа ыразылыкъларын билдирген 260 адамдан 54-сю сайлауладан ётгендиле эмда 31 очно окъуугъа киргендиле. 67 ветеран баш вузлада бла колледжледе бийик эмда орта усталыкъ билим ала турадыла. Ол программаны толтуруугъа Уполномоченный да тири къатышады.

СВО-ну ветеранларына медицина болушлукъ бериу энчи низамгъа кёре бардырылгъанды – аланы жумушларын бир тюрлю сылтаусуз эмда бек алгъа толтурургъа.

«Ата журтну къоруулаучулары» Къырал фондну регион бёлюмюню эмда КъМР-ни Борчлу халда медицина страхованияны жер-жерли бёлюмюню бирге ишлеулерини хайырындан СВО-ну хар ветеранына къарарыкъ медицина ишчи тохташдырылгъанды. Аскерчи республикагъа келген кюнден башлап бир айны ичинде аны саулугъу толусунлай тинтиледи, шахарлада уа къошакъ тинтиуле 3 ишчи кюнню ичинде бардырыладыла. 2025 жылда аллай тинтиуледен 485 ветеран (тийишлилени 92,7 проценти) ётгенин белгилерчады. 59 процентинде саулукъларына дайым кёз-къулакъ болуп турууну излеген 3-чю группалы сакъатлыкъ ачыкъланнганды.

38 адам медицина реабилитацияны курсларын ётгендиле, 90 ветеран эмда ёлгенлени юйюрлеринден 58 адам санаторийледе кеслерине бакъдыргъандыла. Аскер къаугъаланы ветеранларыны араларында сакъатлыкълары болгъанлагъа энчи къайгъырылады. Уполномоченный аллай С. атлы ветераннга сакъатлыгъы ючюн пенсия алыргъа керек болгъан медицина справкаланы къысха заманны ичинде жыяргъа себеплик этгенди. Алай бла узакъгъа созулургъа боллукъ заманны юч кереге къысхартыргъа къолдан келгенди.

СВО-ну ветераныны 16-сыны (2-чи группалары болгъанланы) эмда 37-сини (3-чю группалары болгъанланы) жашагъан жерлерине барып, жумушларын тындырыргъа тюшгенди. Алагъа урунурча тюрлю-тюрлю ишлени юслеринден билдирилгенди, ол санда юйлеринде ишлерча амалла да кёргюзтюлгендиле.

Уполномоченныйни СВО-гъа къатышханлагъа къалай болушханына шагъатлыкъ этген бир ненча юлгю келтирилсе да, тамам сунама.

Алайды да, Уполномоченный Элбрус районда приём бардыргъан кезиуде энчи аскер операциягъа къатышхан эмда ол къаугъаны ветераны Атайланы И.М. муниципал власть органладан юй ишлерге жер участка алыргъа болушурун тилегенди. Уполномоченныйни себеплиги бла Атай улугъа Элбрус курорт посёлокда жер бёлюннгенди.

Лескен районда жашагъан А.В.Апековну тилеги бла Уполномоченный аны энчи аскер операциягъа къатышхан къарындашы Апеков Арсен Владимировични документлерин Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысында Жамауат советге жиберип, аны «Къабарты-Малкъарны Жигитлери» программагъа къатышханланы тизмесине къошарча этгенди.

2025 жылны апрель айында Уполномоченныйге энчи аскер операциягъа къатышхан Т.Р.Лукьянов жарсыуун билдиргенди эмда андан аскер билет алыргъа, аскер къаугъалагъа къатышханы ючюн регион тёлеуле тохташдырылырча этерге болушурун тилегенди. Аны тилегине республиканы аскер комиссариатында къуллукъ этгенлени болушлукълары бла къысха заманны ичинде къаралгъанды эмда Т.Р.Лукьянов тохташдырылгъан жорукълагъа кёре аскер билетин алгъанды.

СВО-гъа къатышхан А.О. Козырев да Уполномоченныйден тюзлюкню тохташдырыргъа себеплик этерин тилегенди. Аны автомобили 2019 жылда окъуна сюдню оноуу бла башха адамны иелигине берилгенди. Алай белгисиз адамла ол автомобильде право низамгъа бузукълукъ этип, сюдге уа А.О.Козырев тартылгъанды. Анга бир тюрлю терслиги болмай тургъанлай салыннган тазирлени ёлчеми 500 минг сомгъа жетеди.

Ол тилекни толтурур муратда Уполномоченный административ протоколланы бла сюдню буйрукъларыны барысыны да копияларын сурагъанды, жарашдырыучу сюдге бла КъМР-де МВД-ны ГИБДД-сыны Административ право бузукълукъланы тохташдыргъан арасына дау къагъытны хазырлагъанды эмда ала бла байламлы тинтиуле бардырылыр ючюн, КъМР-ни прокуратурасына жибергенди.

А.О.Козырев прокуратурада къуллукъ этгенлени болушлукълары бла керекли заявлениялa бергенин билдиргенди эмда Уполномоченныйге анга законлу сейирлерин къорууларгъа болушханы ючюн ыспас этгенди.

Россей Федерациясыны субъектлеринде уполномоченныйлени координация советини оноуларына тийишлиликде биз республиканы къырал власть органларындан тилейбиз:

– СВО-да ёлгенлени юйюрлерин жашау журтла ишлерге жер участкала алыргъа эркинликлерин жалчытыр ючюн, къырал эмда муниципал иеликде болгъан жерлени энчи фондун къураргъа;

– федерал магъаналы Нальчик курортну башха жерледе тюбемеген дарман сууларын бла балчыкъларын эмда хауа байлыкъларын хайырланып, Регионла аралы кёп профильли реабилитация ара къураргъа. Анда, энчи аскер операциягъа къатышханладан сора да, аскер къаугъаланы ветеранларыны битеу къауумларына, РФ-ни Саууталнган кючлеринде къуллукъ этгенлеге, право низамны сакълаучу органланы келечилерине эмда аланы юйюрлерини адамларына да солуу эмда багъылыу онгла къуралырча этерге;

– КъМР-ни Урунуу эмда социал къоруулау министерствосуна ишсиз ветеранлагъа психология жаны бла болушлукъ бериуню амалын сингдирирге эмда жангы усталыкълагъа юйретиуню программаларын жашауда бардырыргъа борчлу этерге.

3-чю БЁЛЮМ

Инсанланы социал-экономика эркинликлерин къоруулау

Инсанланы урунургъа, солургъа, къыйынына кёре хакъ алыргъа эмда социал болушлукъ бла жалчытыргъа эркинликлерин къоруулау 2025 жылда правону къоруулау жаны бла ишде баш борч болгъанлай къалады.

Отчёт кезиуде Уполномоченныйге толтуруучу власть органланы эмда жер-жерли самоуправленияны органларыны социал-экономика жаны бла оноуларына (жукъ этмегенлерине) 108 тарыгъыу тюшгенди (тенглешдирир ючюн, 2024 жылда -121). Саулай алгъанда, тарыгъыуланы саны азая барады. Ол а бир-бир бёлюмледе хал тутхучлу бола баргъанын кёргюзтеди. Алай бла:

– социал болушлукъ бла жалчытыуну юсюнден – 11 тарыгъыу;

– урунуу халланы юслеринден – 8 тарыгъыу;

– ЖКХ эмда тийрелени тапландырыу бла байламлы – 15 тарыгъыу;

– башха бёлюмле бла байламлы да – 54 тарыгъыу.

Инсанланы урунуу бла байламлы эркинликлерин къоруулау.

Тарыгъыуланы азайгъанларына да къарамай, ишге къайтарыу, урунуу къоркъуусузлукъну жорукъларын сакълау бла байламлы жарсыула сакъланадыла. Уполномоченный 2025 жылда КъМР-де Урунууну къырал инспекциясы бла келишим этгенди. Бирге ишлеу къуралыулу барады. Бизге тюшген тарыгъыулагъа инспекцияны къатышыуу бла къаралады. Урунуу инспекцияны шартларына кёре, 2025 жылда 275 тарыгъыугъа бла тилекге къаралгъанды, 46 бузукълукъ ачыкъланнганды, болумну тюзетиуню юсюнден 6 эсгертиу этилгенди. Иш бериучюлеге да тохташдырылгъан жорукълагъа бузукълукъ этерге жарамазлыгъы 58 кере эсгертилгенди.

Прокуратураны органларына уа 43 материал жиберилгенди. Урунуу инспекцияны билдириуюне кёре 246 ишчини праволары къайтарылгъандыла.

Алгъын жыллада Уполномоченныйге иш хакъ заманында тёлемегени бла байламлы тарыгъыула келип тургъандыла. 2025 жылда аллай тарыгъыу болмагъанды. Россейни Следствие комитетини КъМР-де Следствие управлениясыны шартларына кёре инсанланы урунуу эркинликлерине бузукълукъ этилгенини юсюнден 48 билдириу эсепге алыннганды. Алагъа кёре 8 уголовный иш ачылгъанды.

2025 жылда Уполномоченный даулашлы болумланы терк тюзетир мурат бла тышында тинтиуле эмда ведомствола аралы консультацияла бардырыуну амалларын тири хайырланнганды.

КъМР-де Урунууну къырал инспекциясы бла бирге Монополиялагъа къажау федерал службаны регион Управлениясында ишлеген П. деген биреуню тарыгъыууна право жаны бла тинтиуле бардырылгъандыла. Аны штатны къысхартыргъа тюшген сылтау бла ишинден эркин этген эдиле. Аны сюдде къоруулар ючюн керек болгъан къагъытла жыйышдырылгъандыла.

Басхан районда муниципал администрацияны къатышыуу бла элде Маданият юйню директору да ишине къайтарылгъанды.

Нальчикде жашагъан Т. тиширыу, сакъат жашына къайгъырып, болушлукъ излегенди. Уполномоченныйни себеплиги бла ол жаш жашагъан юйге сакъатла ёрге къыйналмай кётюрюлюрча мадар этилгенди.

Ырысхы эркинликле эмда ЖКХ бла байламлы жумушла:

– РФ-ни СКФО-да Следствие комитети бла бирге А. деген инсандан (Чегем район) аны транспортуна сылтаусуз салыннган арестни кетерирге деп оноу чыгъарылгъанды;

– Н. деген инсаннга (Нальчик ш.) муниципал жер участканы арендагъа алыу бла байламлы жумушлагъа къатышыргъа право жаны бла болушлукъ этилгенди;

– Нальчикден Т. деген тиширыуну тилеги бла аны борчун азайтыуну эмда тазирлерин кетериуню юсюнден Тынгылы ремонт этиуню регион оператору бла келишим этилгенди.

Тилеклени бла тарыгъыуланы эсеплери урунууну ветеранларына тутхучлулукъ этиу жаны бла норматив базаны тюзетирге кереклисин ачыкълагъандыла. Биз КъМР-ни «Урунууну ветераны» деген ат атауну болумларыны бла жорукъларыны юслеринден» 2020 жылны 30 декабринде чыгъарылгъан 57-РЗ номерли Законуна тюзетиуле кийириуню тийишли кёребиз. Ол атха тийишли болур ючюн керек болгъан шартланы тизмесине дагъыда урунуу стажны болжалын, Совет Союзну заманында партия эмда профсоюз органладан алыннган саугъаларын бла ыспаслау къагъытларын къошаргъа керекди деп, алай къарайбыз. Ол затла шёндюгю законда кёбюсюнде эсге алынмай къаладыла.

Уполномоченный «Ветеранланы юсюнден» 1995 жылны 12 январында чыгъарылгъан 5-ФЗ номерли Федерал законну да бир мардагъа келтирирге керекди деп, алай оюмлайды. Сёз сыйлы атла атау жаны бла РФ-ни битеу жеринде да бир льготала бла болумла болурча этиуню юсюнден барады.

Биз мындан ары да республиканы прокуратурасы, Урунууну къырал инспекциясы бла да бирге инсанларыбызны урунуу бла байламлы эркинликлерине бузукълукъ этилмезине дайым кёз-къулакъ болгъанлай турлукъбуз. Аны ючюн а къолубуздан келген битеу мадарланы хайырланырыкъбыз.

4-чю БЁЛЮМ

Юйюрню эркинликлерин къоруулау эмда тёрели юйюр хазналаны сакълау

Юйюрню, ананы, атаны бла сабийни къоруулау Россей Федерацияда мурдор халда къуралгъанды. Ары закон бла къоруулау, узакъ болжаллы къырал стратегия эмда жамауат башламчылыкъла да кирediле. Юйюрге конституцияда энчи магъана бериледи, ол къыралны энчи къоруулауунда болгъан объектге саналады (РФ-ни Конституциясыны 38-чи статьясы). Уполномоченный да кесини ишин ма анга кёре къурайды.

Отчёт кезиуде Уполномоченныйни правону къоруулау иши Россейни Президенти В.В.Путинни башламчылыгъы бла 2025 жылны 1 январында жашауда бардырылып башланнган «Юйюр» миллет проектде салыннган борчлагъа кёре къуралгъанды. Кеси да социал эркинликле къалай сакъланнганларын бла къалгъанларын тинтип туруу бла чекленмей, миллет энчиликни кибик, къыралны тутхучлу айныуун мурдоруна саналгъан тёрели хазналаны хар жаны бла кючлеуге да уллу эс бурулгъанды. Уполномоченный оюм этгенден, социал къырал хар юйюрге тутхучлулукъ этиуню шарт эмда адрес амалларын къураргъа, бу ишде бюрократия тыйгъычла не къадар аз болурларына къайгъырыргъа борчлуду.

Ёсюп келген тёлюню да юйюр хазналагъа бла тарых эсге хурмет этиуде ёсдюрюу, правону билирча этиу да республикада правону сакълаугъа себеплик этеди. 2025 жылда Уполномоченныйни аппараты «Правону дерслери» деген ат бла жарыкъландырыу ишлени битеу билим бериу организациялада бардыргъанды.

2025 жылны 10 декабринде, Адамны эркинликлерини халкъла аралы кюнюнде, аппаратны келечилери эмда жамауат болушлукъчула Нальчик, Майский шахарланы, Чегем, Зольск эмда Басхан районланы школларында лекцияланы талайын бардыргъандыла. Нартанда 5-чи номерли интернат-школча энчи учреждениялагъа бютюн уллу эс бурулгъанды.

Къабарты-Малкъар Республикада юйюрню институту, тёреде болгъаныча, таматалагъа уллу хурмет этиуню, сабийлени ёсдюрюуге жууаплы кёзден къарауну эмда тукъумну бир бирге билеклик этиуюню жорукъларында мурдорланады. Шёндюгю праволу жорукълагъа да келишип, миллетни бир ниетлилигин кючлеген амалладан бири болады.

Россей Федерациясыны Президенти айтханыча, жаланда юйюрню от жагъасыны тёгерегинде, сюймеклик эмда бир бирге къайгъырыу бийлик этген болумда къуралады инсанны кёз къарамы, патриот сезими да. Ол борчну толтурур ючюн, республикада ырысхы онгла кючлене барадыла, кёп сабийли юйюрлеге, жаш ата-аналагъа болушууну жангы социал-право мадарлары къураладыла.

Уполномоченный мындан ары да энчи эс бургъанлай турлукъду:

– инсанланы юйюрлерин къорууларгъа эмда жамауатны адет-тёрелерин сакъларгъа эркинликлери толтурурларына, алай бла уа къыралны къайгъырыуун эмда право жаны бла къорууланмай къалмазлыгъын республикада хар юйюр да сезерча этиуге;

– республиканы районларында юйюрлени жашау болумларын игилендириу жаны бла программалагъа право жаны бла тутхучлулукъ этиуге;

– тёлюлени араларында байламлыкъланы сакълаугъа, юйретиу ишде тамата тёлюню магъанасын кётюрюуге, аны ючюн ветеран биригиулеге бла тукъум советлеге себеплик этиуге.

Право жаны бла дерслени бардыра туруп, бир информация бла жалчытыр муратда тёрели юйюрню ниетин жайыугъа энчи магъана берилликди.

2026 жылда, «Юйюр» миллет проектни жашауда бардырыуну чеклеринде къыралны къайгъырыуун эмда право жаны бла къорууланырыгъын республикада хар юйюр да сезерча этиуню магъанасы бек уллуду.

5-чи БЁЛЮМ

Инсанланы саулукъ сакълаугъа бла качестволу медицина болушлукъгъа конституция эркинликлерин сакълау

Россей Федерацияда инсанланы саулукъларын сакълау политика, экономика эм право халлы амалланы системасыды. РФ-ни Конституциясыны 41-чи статьясында тохташдырылгъан эмда «Инсанланы саулукъларын сакълауну мурдорларыны юсюнден» 21.11.2011 жылда 323-ФЗ номерли Федерал закон бла айнытылгъан медицина болушлукъгъа мурдорлу эркинлик отчёт кезиуде социал бёлюмге таяннган уллу ауурлукъ болумлада бардырылгъанды.

2025 жыл инсанланы саулукъ сакълауун энчи аскер операциягъа къатышханланы эмда аланы юйюрлеринден адамланы кереклери бла келишдирирге тийишли болгъаны бла энчиди. Аны эсге алып, право сакълау сообщество, Уполномоченныйни аппараты ол санда, дарманла бла жалчытылыныу качестволулугъуна бла бийик технологиялы болушлукъну тапдырыугъа эсин бургъанды. Бу соруула СКФО-да Уполномоченныйлени координация советлерини повесткасында эм магъаналыла болгъандыла, анда саулукъ сакълау органланы таматалары да къатышып, саусузланы эркинликлерин къоруулауда бир стандартла жарашдырылгъандыла.

Республиканы Саулукъ сакълау министерствосуну кёрюмдюлерине кёре быылтыр саулукъ сакълауну материал-техника эмда кадр мурдорун айнытыуда ахшы тюрлениуле болгъандыла. Нальчик шахар округда кюннге 500 келиуню жалчыталлыкъ поликлиника, 143 техника (КТ, МРТ, УЗИ) бла жалчытылгъан Республикалы клиника больницаны приём бёлюмю (1200 м2) ачылгъандыла, ол а бу объектде мычымай диагностика этиуню тийишли халда болууун жалчытханды. 36 ауур оборудование салыннганды, ол санда маммографла эмда рентген комплексле. Прохладный шахар округда «ЦРБ» ГБУЗ-гъа 33 реабилитация оборудование алыннганды, ол а ауур жараладан сора саусузланы къайтышыуларына бек магъаналыды. Саулукъ сакълауну биринчи звеносу да андан ары айныгъанды: 8 врач жангы амбулатория ачылгъанды (Акъ-Сууда, Кенжеде, Тёбен Черекде, Куба-Табада, Красносельскоеде, Светловодскоеде, Дейскоеде, Эски Черекде). Нартанда, Каменномостскоеде, Анзорейде, Къашхатауда эм Дыгулыбгейде тиширыуланы модуль консультциялары къуралгъандыла эм жалчытылыннгандыла.

Алай Уполномоченныйге келген тарыгъыуланы бла обращенияланы тинтиу кёргюзтгеннге кёре инсанлагъа качестволу медицина болушлукъ тапдырыуда кемчиликле да бардыла. Орфанный аурууладан къыйналгъанланы багъарча дарманланы сатып алыргъа ахча жетишмейди. 133,3 миллион сом изленеди, алыннган а 87,9 миллион сом этилгенди, (къытлыкъ 34 процентди). «Онкология» эм «сахар диабет» бёлюмледе дарманла бла жалчытылыныу изленнгенлей турады.

2025 жылда эсеп пресс-конференцияда къырал таматаны адамлагъа женгилирек болгъан аптека ызланы сакълаугъа къайгъырыуу бла Уполномоченный да толу келишеди.

Отчёт кезиуге Уполномоченныйге медицина болушлукъну тапдырыу соруула бла байламлы 30-дан артыкъ тилек келгенди.

Нальчик шахардан М. деген тиширыуну обращениясына кёре биз КъМР-де МСЭ-ни Баш бюросунда документацияны жангыдан тинтгенбиз. Аны хайырындан къошакъ халлы аурууланы диагностикасы тюз этилгенди эмда, пенсия тёлеуле сакъланып, инвалидность андан ары да болуп турлугъу тохташдырылгъанды.

Азап чекген махкемеледен 3 обращениягъа да эс бурулгъанды. Битеу шартлагъа кёре тинтиуле болгъандыла, эркинликлери сыйырылып тургъанлагъа изленнген специалистлени болушлукълары тапдырылырча этилгенди.

Дарманла бла льготалы халлы жалчытылыныу кесекде ырысхы бла жалчытылыуну къытлыгъы болгъанына да къарамагъанлай, 2025 жылда КъМР-ни саулукъ сакълау системасы инфраструктураны качестволу ёсюуюн кёргюзтгенди. Поликлиникалада «аяулу производство» низамны сингдирилгени эмда СВО-гъа къатышханланы жумушлары мычымай толтурулгъанлары социал ауурлукъну женгиллендирирге онг бергенди. 2026 жылда Уполномоченный жашау магъаналы дарманланы багъаларын тинтиуге эмда республиканы бийик-тау эллеринде мобил аптека пунктланы ызларын кенгертиуге эс бурлукъду.

6-чы БЁЛЮМ

Абадан инсанланы, саулукъларында чекленнген онглары болгъанланы эмда ёксюз сабийлени эркинликлерин жалчытыу

Социал жаны бла къарыусуз инсанланы социал праволарын сакълау 2025 жылда Уполномоченныйни ишини магъаналы ызларындан бири болгъанды.

Социал бёлюмню къурамыны тюрлениу эмда бирлешген цифра платформагъа кёчюу болумлада аппаратны баш борчу пенсиячыланы, сакъатланы эм ёксюз сабийлени праволу къоруулануларыны даражалыгъы азаймазча этиу болгъанды.

Отчёт кезиуде тинтиу эмда, керек болса, мычымагъанлай къошулуу низам къуралгъанды, анга была бла къысха байламлыкъны жюрютюу да киреди:

– РФ-ни Пенсия эм социал страхование фондуну КъМР-де бёлюмю;

– КъМР-ни Урунуу эм социал къоруулау министерствосу;

– КъМР-ни Жарыкъландырыу эм илму министерствосу;

– республиканы битеу муниципал къуралыуларыны жер-жерли самоуправление органлары.

Битеу да 2025 жылда 32 профиль обращение алыннганды эмда тынгылы тинтилгенди. Бирси бёлюмле бла тенглешдиргенде, къагъытха жазылып берилген обращенияла алай кёп болмагъанлыкъгъа, аланы хар бири праволу жаны бла къыйын болгъандыла эмда энчи халда къаралып турууну излегендиле.

Энчи эс энчи приёмлагъа берилгенди, аланы чеклеринде инсанлагъа болушлукъ тапдырылгъанды: исковый заявленияланы жарашдырыудан башлап муниципал резерв фондланы юсю бла турмуш бла байламлы соруланы тамамлаугъа дери.

Ёксюз сабийлени жашау журтлагъа праволары: айныуу эмда жангы ишле

Ёксюз сабийлени эмда ата-аналары къарамагъанлай къойгъан сабийлени жашау журтла бла жалчытыу кесини магъаналылыгъын тас этмегенди.

2025 жылда ёксюз сабийлени жашау журтла бла жалчытыргъа 179,8 миллион сом бёлюннгенди (ол санда республикалы бюджетден 135,1 миллион сом).

Айтыргъа тийишлиди, 2026 жылда бюджетде 200 миллион сом белгиленеди, ол а жашау журтла бла 154 адамны жалчытыргъа онг берликди.

2025 жылда республика жашау журтла бла 73 адамны жалчытханды. Ол санда:

– энчи аскер операциягъа къатышхан 18 адам, ала жашау журтланы тизмеден тышында алгъандыла;

– сюд оноула къолларында болгъан 20 адам, праволары биринчилени санында тохташдырылгъан.

Жашау журт регион свидетельстволаны сингдириу магъаналы атлам болгъанды (КъМР-ни Правительствосуну 16.10.2025 жылда 171-ПП номерли бегими). Ол амал 23 жылдан тамата инсанлагъа рынокда жашау журтланы кеслерине сайларгъа эркинлик береди, къырал тёлеуню хайырланып. 2025 жылда аллай 134 шагъатлыкъ берилгенди, ол амал а энчи фондда тизмеде кёп сакъларгъа тюшюуню тап алышындыралады. Алай бу амалла бары да жетишедиле дерча тюйюлдю.

2025 жылда 1 февральда болумгъа кёре регион тизмеде 1481 адам тургъанды. Аладан 170 инсанны къолларында исполнительный листлери болгъанды, Къабарты-Малкъар Республикада сюд приставланы энчиленнген бёлюмлеринде ёксюз сабийлеге эм ата-аналары къарамагъанлай къойгъан сабийлеге жашар жерле бериу бла байламлы толтурууда 177 исполнительный производство болгъанды, аладан 5-си отчёт кезиуде къозгъалгъанды.

Жылны ичинде 37 исполнительный производство ахырына жетгенди эмда тохтатылгъанды, ол санда 28-си – жашар жерле тапдырылгъанлары бла байламлы, 9-су – сюд оноуланы тамалы бла байламлы. 2025 жылда декабрьге белгиленнген къауумну толтурулмагъан производстволаны къалгъаны 140 болгъанды.

Бу къауумну толтуруу производстволары бла ишлегенде баш проблемаладан бири РФ-ни КоАП-ны 17.15 статьясына кёре борчлуну административ жууаплылыкъгъа тартыу соруула жаны бла къуралгъан сюд сынамды. Алай бла Къабарты-Малкъар Республиканы Жарыкъландырыу эм илму министерствосу бла байламлы, исполнительный документледе излемлени толтурмагъанлары ючюн, административ бузукълукъланы юсюнден 79 протоколу къуралгъанды.

Белгиленнген ишлеге къарауну эсеплерине кёре административ тазирле буюрулгъандыла.

Битеу бу амалла, бизни оюмубузгъа кёре, федерал араны жанындан уллу тюрлениуле къабыл этилмеселе (биз «Ёксюз сабийлеге жашау журтла» миллет программаны къабыл кёрюлюуюн тежеген эдик), жууукъ заманда жарсыуну кетерлик тюйюлдюле. Къырал власть эм муниципал органланы, бизнес биригиуню онгларын тирирек хайырланыргъа тийишлиди.

Пенсиячыланы, абадан эмда саулукъларында чекленнген онглары болгъан адамланы эркинликлерин къоруулау

Уполномоченныйни Россейни Социал фондуну бёлюмюню таматасы Баков Николай Хачимович эмда Фондну аппаратыны ишчилери бла ахшы байламлыкълары къуралгъандыла. Байламлыкъда ишлеуню юсюнден Келишимге къол салыннганды. Битеу келген тарыгъыулагъа бла тилеклеге терк эс бурулгъанды. Белгилерге тийишлиди, 2025 жылда инсанланы льготачы къауумларыны алларында (битеу да бирге 130 950 адам) республиканы социал борчлары толусунлай толтурулгъандыла.

69470 ишлемеген пенсиячы заявлениясыз низамда къошакъ халда ахча алгъандыла. Ахчаны битеулю ёлчеми 4,5 миллиард сом чакълы болгъанды, ол быылтыргъы кёрюмдюледен эсе 38 процентге кёбюрекди. Къошакъ халлы тёлеуню орталыкъ ёлчеми 4300 сом болгъанды. 35895 урунууну ветераны, тылда урунннганла, реабилитация этилген инсанла ай сайын берилген тёлеулени алгъандыла.

ЖКУ-гъа бла капитальный ремонтха компенсация: тёлеулени 68455 льготачы алгъанды. Белгилерчады, компенсацияны орталыкъ ёлчемини 10 процентге ёсгенин 1320 сомгъа дери), ол а тарифлени ёсюулерин бир кесек сезилмезча этгенди.

Пенсиячыланы ырысхы эркинликлери Уполномоченныйни кёз туурасында сакъланнганлай турадыла. Ол иш бизни обращенияларыбызгъа уллу кёллю болмагъан сюд приставланы управлениясы бла къысха байламлыкъда бардырылады.

Уполномоченныйни аппаратыны адресине Нальчик шахарда жашагъан М. деген эр кишини анга пенсияны бла социал тёлеулени буюргъа унамаулары бла байламлы тарыгъыууна къарауну эсеплерине кёре Пенсия эм социал страхование фондну Къабарты-Малкъар Республикада бёлюмю билдиргеничa, М. деген инсанны пенсия бла байламлы ишини тинтилгенине кёре, дагъыда 2023 жылда 17 февральда къабыл кёрюлген 17-ФЗ номерли Федерал законну излемлерине тийишлиликде Г. деген инсанны (Чегем район) эм У. деген инсанны (Нальчик шахар) обращениялары бла байламлы кредитле эм ЖКХ (ООО «Экологистика») жумушла бла байламлы алгъын къабыл этилген оноуну тюрлендирирча, Аппаратны юристлери къагъытланы хазырлагъандыла. Ол, дауну толусунлай сюд тинтиу кенгликге буруп, исполнительный производствону тохтатыргъа эмда пенсиячыланы жашау этерге онг берген эм аз ахча ёлчемлерин сакъларгъа амал болгъанды.

Элбрус районадан В. деген пенсиячы тиширыуну обращениясына кёре Уполномоченный жер-жерли администрация бла байламлыкъда къысха заманны ичинде газ оборудованияны алыу эмда орнатыу бла байламлы сорууну тындыргъанды.

Абадан эм саулукъларында чекленнген онглары болгъан адамлагъа билеклик эмда себеплик этиу соруулагъа биз жаланда социал болушлукъ тапдырыугъача угъай, реабилитацияны магъаналы шартынача да къарайбыз. Аланы тындырыуда биз Къабарты-Малкъар Республиканы Урунуу эмда халкъны социал къоруулау министерствосу, урунуу инспекциясы, Саулукъ сакълау министерствосу бла къысха байламлыкъды ишлейбиз.

Къабарты-Малкъар Республикада 2025 жылда социал къоруулау низам шёндюгю чакъырыулагъа келишалгъанын туура этгенди. Социал контрактланы бардырыу эмда цифралы сервислени (ГИС ЕЦП) сингдириу жашауну игилендирирге онгла берediле. Алай болгъанлыкъгъа, сакъатлагъа ишчи жерлени квоталары болурча этиуге иш бериучюлени тирирек къошаргъа тийишлиди.

КъМР-ни тийресинде урунуу онглары болгъан жыл сандагъы 29059 сакъат жашайды, аладан ишге 6305 адам тохтапды (21,7 процент).

Иш бла жалчытхан службаны органлары 2025 жылда информационный кампанияны бардыргъандыла, квотирование бла байламлы 600 иш бериучюге консультацияла этгендиле, 2150 квоталы ишчи жер белгиленнгенди, аладан 94,4 проценти толгъанды (2029 жер), тохташдырылгъан квоталадан тышында иш бериучюле 500-ден артыкъ сакъатны ишге алгъандыла. Ыразылыкъ сёзлени сакъатланы ишге тохташдырыу жумушда болушхан «Сервис-Т» ООО-ну, «Текстиль-Имидж» ООО-ну, «НЗВА» АО-ну таматаларына айтыргъа излейме.

бла уполномоченныйни 2025 жылда ишини юсюнден доклады

7-чи БЁЛЮМ

Сабийлени бла жаш тёлюню эркинликлерин къоруулау

Жаш инсанланы сейирлерин къоруулауну игилендириу Россей Федерацияны Президентини бла федерал власть органланы баш магъаналы жумушларындан бириди. Ол оюмну бардырыугъа тин, ырысхы-ахча къуралыу эмда праволу мурдор да келтириледи. Ол ишге Россей Федерацияда Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченный Т.Н. Москальковамы башчылыгъында къырал право сакълаучу бирлешме да тири къошулгъанды. Биз «Адамны эркинликлерин къоруулау» деген энчи бёлюм сингдирилген 5-8 класслагъа «Обществознание» мектеп курсну кенгертиуюн дурус кёргенбиз.

Уполномоченный, «Биринчилени атламлары» жаш тёлю биригиуню насийхатчысыча, организацияны жаш тёлюню юйретиу, патриот ниетлени къурау, добровольчествону айнытыу эмда маданият хазнаны сакълау жаны бла тюрлю-тюрлю башламчылыкъланы бардырыу ишине тири къошулады.

2025 жылда къуралгъан «Студент эмда школ жаз башы» фестиваль маданият-тин къыйматланы кючлеуге бла фахмулу жаш тёлюню ачыкълаугъа баш майдан болгъанды. Сакъатлыкълары болгъанлагъа келишдирип бардырылгъан мастер-классла аланы конкурентликге чыдамлылыкъларын кётюрюрге онг бергенди, «БиZнесVсело» элли жаш тёлюге предпринимательствону школу» 9365 адамгъа тийишли окъутууну бардырыргъа онг бергенди, аладан 456-сы кеслерини бизнес-проектлерин бардыргъандыла неда аграр бёлюмде болжалсыз халда иш тапхандыла («Труд-Крут» проект).

Ол жаны бла КъМР-ни Жаш тёлюню ишлери жаны бла министерствосуну, «Биринчилени атламлары» биригиуню ишлерин айтырчады. Республиканы оноучуларыны, шахар округланы эм районланы тamataларыны не жаны бла да болушлукъларыны хайырындан жаш тёлю арала ачылгъанларын белгилерге да хычыуунду. Ала сабийлени бла жаш тёлюню сюйюп келген жерлеридиле.

2025 жылда жаш тёлюню эркинликлерин къоруулау жаны бла иш бир кере бардырылгъан акцияладан жаш адамланы профессионал эм энчи тохташыуларыны магъаналы кезиулеринде системалы халда ашырып элтиуге ётгенди.

2025 жылда Уполномоченный, бирси жылладача, жаш тёлюню энчи эркинликлерин къоруулаугъа тири къошулгъанды.

Справка халда:

Биз Чегем райондан Н. деген тиширыуну жаш юйюрге жашау журт бла байламлы эркинликлерин тохташдырыргъа себеплик излеген обращениясына къарагъанбыз. Чегем шахар округну жер-жерли администрациясы аны «Жаш юйюр» программагъа кёре эсепге салыргъа унамагъанды, жашау-турмуш болумларыны юсюнден изленмеген справканы келтир деп. Уполномоченныйни башламчылыгъы бла районну прокуратурасы жер-жерли советни оноууна къажаулукъ къагъыт этгенди. Эсепде бюрократия чеклеу, жаланда ол тиширыу бла байламлы угъай, бу районда ол жаны бла соруулары боллукъланы барына да кетерилгенди.

Э. деген призывникни (Прохладный шахар) аны альтернатив граждан службагъа эркинлигин къоруулау бла байламлы обращениясына да къаралгъанды. Заявитель, Москвада болуп, кесини АГС халлы борчун толтуруу эркинликлерин хайырланыуда чырмаулукълагъа тюбегенди.

Тин-адеп эркинликлени эм ниетлени сакълауну магъаналылыкъларын эсге алып, Уполномоченный ишни оператив ашырылыуун жалчытханды, эсепде Прохладный шахарны чакъырыу комиссиясы аскер къуллукъну альтернатив халлы къуллукъгъа алышындырыргъа оноу этгенди.

Нальчик шахарда жашагъан Н. деген жаш адамгъа да аны сатыу-алыу объект салыргъа деп жерни ортакъгъа алыу эркинлиги болурча аукционнга хазырлауда да болушлукъ тапдырылгъанды.

Урунуу рынокну тюрлене тургъан болумларында 2030 жылгъа дери кезиуге КъМР-де жаш тёлюню иш бла жалчытыу узун болжалгъа созулгъан программаны толтуруу магъаналы борчду (КъМР-ни Правительствосуну 2025 жылда 1 ноябрьде къабыл кёрюлген 178-ПП номерли буйругъу).

2025 жылда иш бла жалчытыуну кёрюмдюлери:

Битеулю алыу: иш бла жалчытыу программагъа 60402 адам къошулгъанды. Толтурулгъан амалланы эсеплерине кёре, 6324 адам жетишимли ишге салыннгандыла, ол а ведомствола аралы байламлыкъланы бийик къуралыулукъларына шагъатлыкъ этеди;

Алгъадан профориентация: профессионал ызны белгилеу жаны бла тюбешиулеге 6-11 классладан 29971 окъуучу къошулгъанды. Эс бёлюуню арасында къарыусуз къауумла болгъандыла: ёксюз сабийле эмда саулукъларында чекленнген онглары болгъан сабийле (ОВЗ);

Инклюзив халла: «Абилимпикс» эмда «Профессионалла» чемпионатланы чеклеринде сакъатлыкълары болгъанлагъа келишдирилген мастер-классла эмда профессионал жаны бла сынап кёрюу ишле толтурулгъандыла, ол а аланы конкурентликге чыдамлылыкъларын ёсдюрюрге онг бергенди.

Право жаны бла жарыкъландырыу: «Правону дерслери»

Уполномоченныйни бла аны шахар округлада бла муниципал районлада жамауат болушлукъчуларыны магъаналы ызларына сабийлени бла жаш тёлюню жарыкъландырыу саналады. Алгъынча, право къоруулаучула жаш тёлю эм сабийле бла аланы право жаны бла оюмлай билиулерине себеплик этген ушакъланы бардырадыла. Мектепледе, окъутуу махкемеледе праволу дерслени бардырыу да ахшы амалча кёргюзтгенди кесин.

Алай бла, 2025 жылда Адамны эркинликлерини халкъла аралы кюнюню чеклеринде Нальчик шахарда, Нартан элде ёксюз сабийлеге 5-чи номерли школ-интернатда, Майский шахарда, Сармаково элде эм Баксанёнок элде лекцияла къуралгъандыла. Тырныауз шахарны 3-чю номерли мектебинде Уполномоченный «Правону дерсин» бардыргъанды, дагъыда Этезланы къарындашларыны хурметлерине мемориал къанганы ачылыууна жораланнган митингде сёлешгенди эмда школ китапханагъа бла жер-жерли краевед музейге китап жыйымдыкъ бергенди.

Республикалы патриот акцияны чеклеринде аппаратны ишчилери Россейни юристлерини ассоциациясы да къошулуп, тамата классланы окъуучуларына Интернет сетьде энчи кёрюмдюлени къоруулау жаны бла лекцияланы сериясын бардыргъандыла (Басхан эм Май районла.)

2025 жылда жаш тёлюню эркинликлерин къоруулау жаны бла иш бир кере бардырылгъан акцияладан жаш адамланы профессионал эм энчи тохташыуларыны магъаналы кезиулеринде системалы халда ашырып элтиуге кёчгенди. Выпускниклени ишге тохташыуларыны бийик кёрюмдюлери (6 мингден артыкъ адам), жашау журтла бла жалчытыу эмда аскер къуллукъгъа чакъырыу соруулада эркинликлени жетишимли къоруулау ведомство аралы байламлыкъланы игиликлерине шагъатлыкъ этеди. Элли жаш тёлюге билеклик тапдырыу эмда жаш специалистлени биринчи урунуу жерлеринде праволу эркинликлерин къоруулауну кючлеу 2026 жылда баш магъаналы борчлай къалады.

8-чи БЁЛЮМ

Право сакълаучу органланы ишлеринде эмда сюд оноулада инсанланы эркинликлерин сакълау

Отчёт кезиуде Уполномоченныйни КъМР-де Ич ишле министерство, Следствие комитетини следствие управлениясы, республиканы прокуратурасы, РФ-ни Сюд приставларыны КъМР-де управлениясы, РФ УФСИН-ни КъМР-де бёлюмю эм башха право сакълау ведомствола бла байламлыгъы эсленирча игиленнгенди. Республикалы право сакълаучу органланы битеу структуралары бла бизде тийишли байламлыкъ къуралып болгъанын белгилерчады. Бизни обращенияларыбызгъа заманында эс бурулады эмда закон излеген оноула этиледиле, жууапла уа Уполномоченныйге бла заявительге, инсанланы процессуал эркинликлери бузулмагъанлай, заманында жибериледиле, ол эм жютю тургъан даулашлы болумланы кетерилиулерине бла бузулгъан эркинликлени тохташыуларына себеплик этеди.

Отчёт кезиуде Уполномоченныйге следствие органланы бла сюд органланы ишлегенлерине (ишлемегенлерине) эмда процессуал оноуларына тарыгъыула 115 процентге ёсюп, 41 тилек болгъанды (2024 жылда ала 19 эдиле). Тилеклени къурамлары былай болгъанды:

- созуп туруу эмда процессуал оноуну мурдорсузлукълары (РФ-ни УПК-сыны 144-145 статьялары) – 13 тарыгъыу;
- законсуз уголовный ызындан къууу – 9 тарыгъыу;
- сюд актлагъа ыразы болмау эмда тюз тюйюлдю деп тарыгъыу соруула – 7;
- процессге къатышханланы эркинликлерин бузуу (ол санда связь бла свиданиялагъа эркинликни къошуп) – 6 тарыгъыу;
– уголовный-процессуал законодательствону башхача бузгъанларына – 6 тарыгъыу.

Уполномоченныйге Ж. деген тиширыу аны СВО-да ёлген къарындашыны счётундан 3 миллион урланнганы бла байламлы ОМВД иш ачаргъа унамагъанына тарыкъгъанды. Биз Урван районну прокуратурасы бла бирге заявлениягъа къарагъанбыз эмда законсуз оноу кетерилгенди, тиширыуну тюзлюкге эркинлиги болурча праволары тохташдырылгъандыла.

Бизге Лескен районда жашагъан Х. деген тиширыуну тилегине да къараргъа тюшгенди, ол СИЗО-да тургъан инсанны жууукъларына телефон бла сёлеширге эмда тюбеширге эркинликлерин сылтаусуз бузгъанларына тарыкъгъанды.Уполномоченныйни тилегинден сора прокурор тинтиу этилгенди, аны чегинде следовательни законсузлукъ этгени ачыкъланнганды. Следствияда болгъан инсанны эркинликлери толу ёлчемде тохташдырылгъандыла.

Дагъыда фото- эм видеофиксация системаны хайырланнганда инсанланы эркинликлери бузулгъан болумла ачыкъланнгандыла. *Уполномоченныйге Ш. деген инсан аны алгъыннгы улоуунда башха адам РФ-ни башха субъектинде бузукълукъ этип туруп, Ш. дегенни уа аслам заманны ичинде аны ючюн жууапха тартып тургъанларына тарыкъгъанды.*

Жаланда Уполномоченный къатышхандан сора, керти да терслиги болгъан адам тохташдырылгъанды эмда улоу сыйырылгъанды, ол а заявительден сылтаусуз ахча эм административ ауурлукъну кетергенди.

Жарсыугъа, Уполномоченныйге инсанлагъа законнга сыйынмагъан амалланы сынатхан, ол санда полицияны келечилерини жанындан кюч жетдирген болумлагъа да къараргъа тюшеди. Аллай тарыгъыуланы чыгъыулары полиция бёлюмледе бла дежурный частьлада тынгылы видео къарауну болууун излейди.

Законлукъну болумуну магъаналы кёрюмдюсю сюдлени энчи оноуларыдыла. 2025 жылда республиканы сюдлери право сакълаучу органланы тamataларыны адреслерине 8 энчи жорукъ чыгъаргъандыла. Ол кёрюмдю сюд властьны алгъадан бардырылгъан следствияны качествосуна бла сюдге дери кезиуде сюд ишге къатышханланы эркинликлерини хыны халда бузулгъанларын ачыкъланнганларына шагъатлыкъ этеди.

2025 жылда адамны эркинликлерин сакълау бёлюмде правоприменительный сынамны тинтиу аны андан ары игилендириуню излейди.

Жерлерин тапхан шартла:

– инсанланы уголовный иш ачхан заманда бла алгъадан бардырылгъан тинтиуде къарыусуз къорууланыулары;
– къагъытланы жарашдыргъанда РФ-ни УПК-сыны жорукъларын сакъламау эмда сейирлери болгъан инсанлагъа кючлерине кирген оноуланы юсюнден билдириу борчланы толтурулмаулары;
– тийишли следствие жумушланы бардырмагъанлай, уголовный ишни бир ненча кере ачаргъа унамау законсузлукъ оноула;
– следствие бёлюмлени тamataларыны жанларындан управление контрольну къарыусузланнганы белгиленеди, ол а законнга жангыдан бузукълукъ этиуге келтиреди.

ТЮЗ КЁРЕБИЗ:

- чыгъарылгъан оноуланы юсюнден процессге къатышханлагъа следовательлени заманында билдириу борчлары ючюн энчи жууаплылыкъларын следствие органланы тamataлары къатыландырсала;
– уголовный ишни бир ненча кере ачаргъа унамагъан сынамгъа прокуратура органланы жанындан тирирек амал этиуню;
– акъылбалыкъ болмагъанланы араларында право бузукълукъланы алгъандан болдурмауда ич ишлени органларыны ишлерин кючлеуню, азап чекдириу амалладан социал ашырыугъа кёчюп;
– шёндюгю IT-мониторингни сингдирип, кибер аманлыкъчылыкъ эмда наркотиклени законсуз сатыу бла кюрешни жангы даражагъа чыгъарыуну;
– судьяланы бирлешмелерини, шартланы алышындырыуну неда процессуал созууну эслегенде, энчи оноуланы чыгъарыу сынамларын андан ары бардырыуну.

9-чу БЁЛЮМ

Эркинликлери сыйырылып, азап чекдириучю жерледе тутулуп тургъан инсанланы праволарын сакълау, пробация низамны айнытыу

«Бир инсанны да къыйнаргъа, кюйсюзлюк сынатыргъа неда аны сындыргъан азап чекдирирге керек тюйюлдю» (Адамны эркинликлерини битеулю декларациясы, 5-чи статья).

Тутулуп тургъанланы эркинликлерин сакълау праволу къыралны айныгъаныны белгисиди.

2025 жылда Уполномоченныйни иши РФ-ни Конституциясында бла халкъла аралы праволу актлада тохташдырылгъан инсанны сыйын сакълаугъа бурулуп алай къуралгъанды.

Арт жыллада жамауат арасында пенитенциар системаны ишине къыралны оноучуларыны бла граждан обществону институтларыны энчи эс бёлюулери эсленеди. Системаны кесини гуманизациясы къуралады, системаны ырысхы-техника мурдорун кючлеуге, терсленнгенлени тийишли турмушларын жалчытырча аслам ырысхы бёлюнеди. Аны юсюнден Россей Федерацияда Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйлерини координация советини жыйылыуунда да айтылгъанды. Советни председатели, Россей Федерацияда Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченный Т.Н. Москалькова Докладында эмда федерал оноучула, субъектледе уполномоченныйле законнга бузукълукъ этгенле азап чегедиле, эркинликден къуру къалгъандыла, жууукъларындан айырылыпдыла, алай ала къыралны инсанлары болгъанлай къаладыла, аланы чекленнген болса да, алай сакъланыргъа тийишли праволары барды, эмда аланы ол турмушлары, алагъа медицина жумушла тапдырыу бла байламлы болгъан адамла ала эркинликге «жашырын ачыуланыу сезим» бла чыкъмазча эм граждан обществогъа тири къошулурча къолларындан келгенни этерге тийишлидиле, деген акъылны ачыкъ баямлагъанлай турадыла.

Справка халда:

Къабарты-Малкъар Республиканы тийресинде уголовный азап чекдириу 8 федерал казна махкеме орналыпды: 2 ИК- битеулю низамлы, алгъын да эркинликлери сыйырылып, азап чекген 1 тиширыу колония (ИК-4); эркинликлери сыйырылып биринчи кере тутулуп терсленнген 1 эр кишиле колония (ИК-1); алгъын да эркинликлери сыйырылып тутулгъан эр кишилеге азап чекдирген къаты низамлы 1 ИК (ИК-3); алгъын эркинликлери сыйырылып тутулмагъан эссизликден аманлыкъчылыкъ этгенле, дагъыда биринчи кере, иш этип, аманлыкъ этип тутулгъанла азап чегерча 1 колония-поселение (КП-5), 1 следственный изолятор (Нальчик шахарда 1-чи номерли СИЗО), 1-чи номерли азап чекдирилген тюзетиу ара.

Азап чекдирилген жерледе тутулуп тургъанланы праволарын сакълауда Къабарты-Малкъар Республикада энчи бир сынамлы жыйылгъанды. Бизде Азап чекдириуню федерал службасыны Къабарты-Малкъар Республикада Управлениясы бла къысха байламлыкъ къуралыпды. Байламлыкъны жюрютюрча Келишимге къол салыннганды, аны толтуруу а Уполномоченныйни бла УФСИН-ни тамaтасы А.А. Демидовну энчи къарауларындады. УФСИН-ни начальнигини терсленнгенлени праволарын сакълау жаны бла болушлукъчусу Эксперт советни келечисиди. Кесини жыл сайын этген докладында Уполномоченный «Уполномоченныйни азап чекдириу жерледе тутулуп тургъан инсанланы праволарын сакълау жаны бла ишини юсюнден» деген бёлюмню бардырады.

Жыл сайын УФСИН-ни начальниги Уполномоченныйде Эксперт советни жыйылыууна къатышады, Уполномоченный а Коллегияны кенгешине къошулады. ОНК-ны, КъМР-ни Жамауат палатасыны, Уполномоченныйни аппаратыны ишчилери, прокуратураны, дин конфессияланы келечилери да къатышып, СИЗО-лада, УФСИН-ни махкемелеринде бирлешип тинтиуле бардырыу сынам кесини хайырлылыгъын кёргюзтгенди.

Ол тутулуп тургъанланы, следствияда болгъанланы турмушларына, праволарын сакълаугъа контрольну жалчытады. Тарыгъыуланы бла обращенияланы асламысында жерлеринде къаралады эмда ала бла байламлы оноула этиледиле. 2025 жылда ФСИН-ни махкемелерини ишлери бла байламлы обращенияланы саны ёсгени белгиленеди: 218 обращение (2024 жылда – 161).

Ол ёсюу болумланы осалланнганлары бла угъай, терсленнгенлени праволу тирилиуклерини эсленирча ёсгенлери эмда тышына чыгъып бардырылгъан приёмланы кёбейгенлери бла байламлыды. 2025 жылда аппаратны ишчилери ОНК-ны келечилери бла бирге 50 инспекция чыгъыу этгендиле. Тинтиуле следствие изоляторлада, тюзетиу колониялада, УФСИН аралада, дагъыда ИВС МВД-да бла психиатрия стационарлада ётгендиле.

Эркинликле сыйырылып, азап чекдирилген жерледе энчи приёмлада 92 заявитель болушлукъ алгъандыла. Соруула жаланда ол махкемеледе турмуш бла угъай, медицина жалчытыу, приговорланы тюз тюйюлдю деп тарыгъыу бла да байламлы болгъандыла.

2025 жылда октябрьде Уполномоченный алгъыннгы тутулуп тургъанланы социал жашаугъа келишдириу онгланы юсюнден докладын туура этгенди, анда ол инсанла эркин болгъандан сора, аланы жашаугъа келишдириу низамны къураргъа тийишлисин чертгенди.

Обращенияланы къауумлары:

– связьгъа бла кёрюшюулеге эркинлик (ЭВМ-ге бла связьгъа эркин болуу жаны бла консультацияла);
– кёллендириулени низамы, взысканияланы кетериу эмда УДО-гъа хазырлау;
– сотрудниклени тюзсюзлюк ишлери (31 тарыгъыу);
– медицина жалчытыу (17 тарыгъыу).

Алгъынча, кёрюшюулеге, электрон эм мобил связьгъа, кёллендириулени алыугъа бла взысканияланы кетериуге, условно-досрочный азатланыугъа неда азапны жумушагъыракъ халын чекдирген жерге кёчюрюуге эм башхалагъа эркинликле болурча тилекле келгенлей турадыла. Медицина жалчытыу тийишли даражада болмагъанына обращенияла бла тарыгъыула да келедиле.

Отчёт кезиуге Уполномоченный бла аппаратны ишчилери тутулгъанла тургъан жерлеге 21 кере чыкъгъандыла (СИЗО-1, ИК-1, ИК-3, ИК-4, КП-5, ИЦ/УФИЦ, ИВС), ол санда ОНК-ны эм КъМР-ни прокуратурасыны келечилери бла бирге).

2025 жылны магъаналы эмда ахшы кёрюмдюсю махкемелени администрацияларыны жанындан тутулгъанлагъа эркин этилмеген амалланы (къыйнау, зор этиу) сынатхан шартланы жерлерин тапмагъанлары болгъанды.

Алай болгъанлыкъгъа, прокуратураны шартларына кёре, азап чекдириуню толтургъан уголовный-толтуруучу системаны махкемелерини, ич ишлени органларыны эмда башха ведомстволаны ишчилери этген 540 бузукълукъ ачыкъланнганды. Анга статистика шагъатлыкъ этеди, алып айтханда:

– 236 представление кийирилгенди, аланы эсеплерине кёре, дисциплинар жууаплылыкъгъа 291 иш юсюнде болгъан инсан тартылгъанды;
– махкемелени тamataларыны 56 законсуз право актларына къаршчы иш этилгенди;
– КАС РФ (Административ судопроизводствону кодекси) низамда 2 иск жиберилгенди;
– административ право бузукълукъланы юсюнден 2 иш ачылгъанды;
– КАС РФ (Административ судопроизводствону кодекси) низамда 2 иск жиберилгенди;
– административ право бузукълукъланы юсюнден 2 иш ачылгъанды.

КъМР-де УФСИН системада дарманла бла жалчытыу игилене барады, аны бла бирге энчи специальность врачла алыкъа жетишмейдиле, бийик-технологиялы медицина оборудование жокъду, ол а качестволу медицина жумушланы тапдырыргъа, ведомствону ичинде саулукъ сакълау системада план хирургия операцияланы бардырыргъа чырмау болады.

Ол шартла азап чекдирилген жерледе тутулуп тургъанланы Уполномоченныйге обращенияларын жиберирге мурдор боладыла.

Биз алгъын да белгилеген эдик, республикада тийишли низамлы колонияла болмагъанлары ючюн, гражданланы УИК РФ-ни 73-чю статьясыны 1-чи кесегине кёре жашагъан неда терсликлерин ачыкълагъан жерлеринде азап чекдирирча праволарын жалчытыргъа онг жокъду. Адамла узакъ жерлеге жибериледиле эмда, жорукъдача, жууукълары бла кёрюшалмайдыла, передачала алалмайдыла. Бизге, ол жарсыуну кетерирча, биягъы федерал арагъа сёлеширге тюшеди. Ол жаланда тутулуп тургъанланы жууукълары бла сёлешиулерин, кёрюшюулерин женгиллендиргенден сора да, ол жерледе азап чеге тургъанланы жанларындан Уполномоченныйге тарыгъыуларын иги да азайтырыкъ эди.

Биз дагъыда РФ-ни субъектлеринде уполномоченныйлени аппаратларыны жууаплы келечилерини ФСИН-ни махкемелерине чырмаусуз кирирча праволары болсун дейбиз, аны ючюн а «Россей Федерацияны субъектлеринде Уполномоченныйлени ишлерини битеулю жорукъларыны юсюнден» Федерал Законнга тийишли тюзетиуле кийирирге тийишлиди.

Азап чекдириучю жерледе тутулгъанлагъа жамауатны эм къыралны жанындан эсни кючлениуюню магъаналы шарты Жамауат къарау комиссияны къуралыуу болгъанды. Биз КъМР-ни Жамауат палатасы бла бирге къарау комиссияны къуралыуу эмда къураучу, право болушлукъ жаны бла себеплик этиу бла кюрешебиз.

Т.Н. Москальковалы эм аны аппаратыны тири билекмиги бла биз тутулгъанла азатланнгандан сора, аланы жамауат жашаугъа келишдириу иш бла кюрешгенлей турабыз. Красноярск крайда бардырылгъан Уполномоченныйлени координация советини материалларында тутулгъанла эркинликге чыкъсала, бир ненча сылтаугъа кёре, аланы ол кезиуге юйюрлери, ала алгъын урунngан неда окъугъан жерлеринде адамла бла байламлыкълары къарыусузланнганлары, жашар жерсиз да къалгъанлары белгиленнгенди. Эркинликге чыкъгъанда, ала жашау-турмуш къыйынлыкълагъа жолугъадыла эмда, кеслерин граждан жамауат арасында табалмагъанлай, жангыдан аманлыкъ этип, тутмакъгъа артха къайтадыла.

Ол жаны бла Красноярск крайны эм къауум башха субъектни сынамлары хайырлыды: алада ресоциализация арала къуралыпдыла. Ала крайны Урунуу эм социал къоруулау министерствону къарамында ишлейдиле эмда ырысхы бла бюджетден жалчытылынадыла. Анда алагъа хакъсыз болжал халда жашар жер бередиле, документлерин жангыртыргъа болушадыла, усталыкъларына кёре ишчи жер табадыла. Дагъыда жууукъ-тенг бла байламлыкъларын жангыдан тохташдырыргъа онг этедиле, адвокат табадыла. Бир ауукъ замандан сора ала ачыкъ граждан жамауатны арасына кеслери келишип чыгъадыла.

Законну толтурууну чеклеринде биз къырал власть органла, жамауат биригиуле, дин конфессияла бла байламлыкъланы сезимли кючлегенибизни базыныулу айталлыкъбыз. Алай, ахшы тюрлениулеге да къарамагъанлай, пробацияны энчиленнген арасын къурау изленнгенлей турады.

Уполномоченный КъМР-ни Башчысында Террорист эм экстремист ишлери ючюн терсленип, азап чегип чыкъгъандан сора, граждан жамауатны жашау бла жашаргъа сюйген инсанланы келишдириу жаны бла комиссияны ишине къатышады. Аны ючюн деп граждан жамауатны, дин эм жамауат биригиулени, старейшиналаны советлерини, тукъум советлени онглары хайырланадыла, аланы жашаугъа келишдириу жаны бла ниетле асламлы басма органлада да чертилгенлей турадыла. Ол а, бизни оюмубузгъа кёре, регионда узакъ заман болжалда къоркъуусузлукъ жалчытылыннганлай турууна себеплик этеди.

2025 жылда инсанла азап чекген жерледе мониторингни эсеплерин чыгъара, республиканы пенитенциар махкемелеринде болум тохташыулу болгъанын белгилерчады. Эркин этилмеген эм къыйынлыкъ жетдириу жаны бла белгили болгъан шартланы чыкъмагъанлары Уполномоченныйни прокуратура органла, КъМР-ни Жамауат палатасы эмда КъМР-ни Жамауат къарау комиссиясы бла бирге алгъадан ишни тийишли халда бардыргъанына шагъат этедиле.

Республиканы правительствосу терсленнгенлени ресоциализацияларыны эмда пробацияларыны юсюнден Федерал законну излемлерин жашауда бардырыу жаны бла амалланы этеди. Алай болгъанлыкъгъа да, жарсыуну керти да тамамларча биз Къабарты-Малкъар Республиканы Правительствосундан эркин этилген инсанны жашау журт эм ишчи жер бла жалчытыуда гарантия халда болушлукъ берилиу жаны бла болумну женгиллендирир муратда республикалы ресоциализация эм пробация араны къурау соруугъа къайтып къарарыгъын тилегенбиз.

Тюздю дерчады:

– тутулуп тургъанлагъа бийик-технологиялы болушлукъ тапдырылырча, энчи медицина специалистлени къытлыкъларын кетериу;
– тутулгъанланы турмуш болумларын игилендириуню андан ары бардырыу: юйюр бла байламлыкълагъа эркинликлерин кенгертиу эмда юрист болушлукъ алыу амалланы женгиллендириу;
– эркинликге чыкъгъан инсаннга жашау журт къоллу болууда эмда ишге тохташыуда себеплик этген амалланы къурау, ала аманлыкъны къайтып этмезча олду жангыз ишлеген амал;
– энчиленнген болумлада адамны сыйын сакълауну ишибизни бийик борчларындан биринеча къарап, инспекция чыгъыу сынамны бардырып туруу.

Уполномоченный, азап чекдирген жерледе тутулуп тургъан инсанланы праволарын жаланда биригиулюкде сакъларгъа эм къоруулargъа онг болгъанын ангылап, УФСИН-ни махкемелери бла къысха тийишли байламлыкъны жюрютгенлей турургъа алланыпды.

10-чу БЁЛЮМ

Уполномоченныйни къырал власть органла, жер-жерли самоуправление эм граждан обществону институтлары бла байламлыкълары

«Россей Федерацияны субъектлеринде адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйлени юслеринден» Федерал законда белгиленнген борчланы Уполномоченный регионну власть органлары эм граждан общество бла байламлыкъланы ышаннгылылыкъларына кёре толтурургъа боллукъду. 2025 жылда аппаратны иши хайырлы ушакъла бардырыугъа, жууаплылыкъланы сезиуге бурулгъанды.

2025 жылда Уполномоченныйни бла къырал эм муниципал власть органланы араларында байламлыкъланы кючлеу мадарла толтурулгъандыла. Биз КъМР-ни Башчысыны, Парламентни, Правительствону, КъМР-ни Башчысыны Администрациясыны, РФ-ни Президентини СКФО-да толу эркинликли келечисини аппаратыны КъМР-де баш федерал инспекторуну жанларындан ангылауну, тутхучлукъну сезебиз. Къырал эм федерал органланы КъМР-де бёлюмлерини асламы, жамауат организацияла, дин идарала бла бирге ишлеуню юсюнден келишимле этилгендиле неда аланы жангыртыугъа башламчылыкъла берилгендиле.

2025 жылда келишимле быллай жорукъла бла кенгертилгендиле:

ФССП-ны КъМР-де Управлениясы бла келишим (25.02.2025) борчланы тёлетиу бегимлени толтургъанда инсанланы эркинликлерин сакълаугъа бурулупду, борч изленнгенде инсаннга жашау этерге жетерик ахчаны эм аз ёлчеми сакъланырына энчи эс бурулады;

КъМР-де Урунуу жаны бла къырал инспекция бла келишим (05.03.2025) айлыкъ заманында тёленмегенде, урунууну сакълау низам бузулгъанда тийишли мадарла этиуге бурулупду;

КъМР-ни аскер комиссары бла келишим (26.03.2025) аскерге чакъырыу эм энчи аскер операциягъа къатышханлагъа льгота тёлеуле бла байламлы сорууланы кенгертирге онг бергенди;

РФ-ни Юстиция министерствосуну КъМР-де Управлениясы бла бирге ишлеу (14.04.2025): къошакъ келишим коммерциялы болмагъан организацияланы ишлерине контрольну бирге келишдирирге, хакъсыз юридический болушлукъ бериуню къураргъа онг бергенди;

Энчи келишим: Сокъурланы битеуроссей биригиую бла бирге тамамланнган жумушла энчи магъаналыдыла, ала саулукъларына кёре чекленнген онглары болгъанлагъа чырмаусуз жашау болумла къураугъа бурулупдула.

2025 жылда байламлыкъла андан ары бардырылгъандыла:

Урушну эм урунууну ветеранларыны республикалы совети, «Алан», «Халкъла аралы черкес ассоциация» бла;

Россейни юристлерини ассоциациясы эм КъМКъУ-ну юридический клиникасыны болушлукълары эм себепликлери бла абаданлагъа, пенсиячылагъа, къыйын жашау болумгъа тюшген, социал излемлери сакъланыргъа керекли инсанлагъа Хакъсыз юридический болушлукъну битеуроссей бирикдирилген кюнлери бардырыладыла;

2025 жылда 20 ноябрьде Май районну прокурору Текушев Р.А. эм Россейни юристлерини ассоциациясыны келечиси Нартыжева М.Х. бла бирге районну администрациясында Уполномоченный инсанланы тилеклерине бла тарыгъыуларына тынгылагъанды, дагъыда Майскийни 3-чю номерли орта школуну тамата классларыны окъуучуларына правону дерсин бардыргъанды.

11-чи БЁЛЮМ

Инсанланы тёгерекдеги къудуретни тазалыгъы эм экология къоркъуусузлукъ жаны бла конституциялы эркинликлерин сакълау

Инсанны экология эркинликлери 1948 жылда Адамны эркинликлерини битеудуния декларациясында къабыл кёрюлгендиле, шёндюгю юридический сынауда ала правону «ючюнчю тёлюсюнде» артыкъда магъаналы жумушлагъа бурулгъандыла.

Россей Федерацияда бу жаны бла эркинликлени сакълау Конституцияны 42-чи статьясында белгиленипдиле, анда инсанлагъа таза къудуретге, аны болумуну юсюнден керти билдириулеге, экология бузулгъаныны хатасындан саулукъгъа неда мюлкге салыннган хата ючюн тёлеулеге гарантияла тохташдырылгъандыла.

2025 жылда Къабарты-Малкъар Республикада экологиягъа кёз къарам тюрленнгени ачыкъ болгъанды. Инсанла экологиягъа эссиз, къайгъысыз къарагъанларын къойгъандыла, тёгерекдеги къудуретни тазалыгъын сакълау жаны бла эркинликлерин къоруулап башлагъандыла. Анга уа Уполномоченныйге инсанладан келген тарыгъыула да шагъатлыкъ этедиле.

«Жашил Нальчик» жамауат къымылдау къуралгъаны эм кенгергени федерал арада да белгиленнгенди, сёзге, «Российская газетада». Ол а республикада граждан общество айныгъанына, табийгъат байлыгъыбызны сакълауда биригирге, къурулушла бардырылгъанда, тереклени законсуз кесиуден, жокъ этиуден сакъларгъа хазырлыкъларына шагъатлыкъ этеди.

2025 жылда кир-кипчикни жыйыу эм жарашдырыу соруула бютюнда жарсыулу болгъандыла. Ол а инсанланы санитар-эпидемиология эркинликлерин бузгъанды.

Нальчикни «Вольный Аул» микрорайонунда бардырылгъан праволу тинтиуле бютюнда къайгъылы кемчиликлени ачыкълагъандыла. «Экологистика» ООО борчларын кереклисича толтурмагъаныны хатасындан санитария жаны бла бузукълукъла этилгендиле. Къалгъан-къулгъанла заманында кетерилмегенлери ючюн адамла багушну кюйдюрюп башлагъандыла. Биз акъыл этгенден, быллай бузукълукъланы адамла болум тапландырыллыгъына умутларын юзгенлери ючюн этгендиле, болсада ол къоркъуула саладыı:

– химия жаны бла ууланыу: пластик эм синтетика затла кюйгенде, хауагъа диоксинле эм башха уулу затла тюшедиле;
– жашаугъа къоркъуула: уулу тютюн солуу органланы ауруууларындан къыйналгъан инсанланы, сабийлени, абаданланы жашауларына къоркъуу салады. Май муниципал районда бардырылгъан приёмну кезиуюнде Уполномоченныйге къауум адам аланы экология эркинликлери бузулгъанларына тарыкъгъандыла. Жерине баргъан кезиуде «Экологистика» ООО-ну ишинде кемчиликле дайым да этилгенлери тохташдырылгъанды.

Бизни къатышыуубуздан сора, шахарны прокуроруну себеплиги бла къалгъан-къулгъанланы кетериуню заманы тохташдырылгъанды. Болсада кемчиликле уа къалгъандыла: операторну техникасы жетмейди, контейнерле керекли тенгли жокъдула.

Зольск районда бардырылгъан приёмну кезиуюнде элледен биринде жашагъанла кёп заманны ичинде тамамланмагъан экология жарсыуланы кетерирге болушлукъну тилегендиле Уполномоченныйден. Аланы оюмларына кёре, «Сад» ООО терек бахчачылыкъны интенсив амалын хайырланнганды, терекле битген кезиуде битимлени сакълар мурат бал химиялы затланы кёп кере (бек аздан 25 кере) сепгенди. Алай бахчаны тийресинде черекни къоруулаугъа бурулгъан мадарла этилмегенлери ючюн химиялы уула суугъа тюшгендиле. Химиялы уула бла бирге коммерциялы мекямладан чыкъгъан кир суу да черекге барады, аны жагъаларында кир-кипчикле тёгюлюпдюле.

Элледе ичер сууну химиялы болумун тинтгенден сора, ол излемлеге келишмегени ачыкъланнганды. Аны ючюн эллиле ичер сууну сатып аладыла, ол а къошакъ къоранчлагъа келтиреди.

Алгъаракълада Уполномоченныйни башламчылыгъы бла прокурор эсгертиуле чыгъарылгъандыла, алай бюгюннге дери ууланыуну сылтаулары кетерилмегендиле. Экспертлени айтханларына кёре, федерал арадан алимлени келтирир ючюн, правительствону органланы къатышыулары керекди. Баям, ведомствола аралы целевой программа хазырларгъа да тюшерикди. Анда уа тазирле бла бирге сууну тазалауну технология мадарларын тохташдырыргъа, эл мюлк предприятиялагъа череклени тийресинде энчи сакъланнган жерледе тазалыкъны сакълауну низамын къошаргъа керек боллукъду.

Ахыры 4-чю бетдеди.

Къабарты-Малкъар Республикада Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйни 2025 жылда ишини юсюнден доклады

Ахыры. Аллы 1,2,3-чю бетледеди.

Уполномоченныйге Прохладна эм Май районланы инсанларындан хауле итлени жайылгъанларына тарыгъыула келгендиле. Бу соруу да экологияны бла жамауат къоркъуусузлукъну араларында турады.

«Тутуу – стерилизация – тургъан жерине къайтарыу» мадарла хайырлы болмагъанларын айтадыла инсанла. Ол а итлени дарман салгъан кезиуде тутарча жерле болмагъанлары бла байламлыды. Тарыгъыуда дагъыда районланы тийрелеринде къурулуш къалгъан-къулгъанла жыйылгъанлары да айтылады. Муниципал органла багушну тёкгенлеге къажау мадарла этмегенлерин белгилегендиле. Мекямлада тынгылы жангыртыу жумушла бардырылгъандан сора къалгъан къурулуш затланы кетериу эм жарашдырыу система болмагъаныны хатасындан шахарланы бла эллени сыфатлары осалгъа айланнганлары да белгиленнгенди тарыгъыуда.

Бизге Прохладныйден инсанланы къаууму уа кече аланы солургъа эркинликлери бузулгъанларына тарыкъгъандыла. Аланы айтханларына кёре, мекямлада фатарланы бир кюннге арендагъа берердиле, алада уа дайым да дауурла, къычырыкъла эшитиледиле, адамланы солур онглары болмай къалгъанды.

Роспотребнадзорну жер-жерли бёлюмюне бузукълукъланы эсепге алгъан энчи оборудованияны болушлугъу бла бу шартланы тинтирге тийишлиди. Керек болса, фатарланы иелерин жууапха тартыргъа боллукъду.

2025 жылда КъМР-де экология болумда социал къаугъа уллу болгъанды. Ол къалгъан-къулгъанланы жарашдырыу системаны ишини осаллыгъы, эл мюлкле уулу затла бла череклени кирленнгенлери бла байламлыдыла.

Аланы кетерир ючюн бу жумушланы толтурургъа боллукъду:

– КъМР-ни Правительствосуна экология жаны бла бютюнда къоркъуулу жерлени тизмесин къураргъа,

– Табийгъат хазна жаны бла министерствогъа суу объектлени болумларын тинтиуню ачыкълыгъын жалчытыргъа,

– Жер-жерли самоуправление органлагъа кир-кипчикни эркин этилмеген жерледе жыйгъанланы, кир сууну череклеге законсуз тёкгенлени административ жууапха тартыуну къатыландырыргъа кереклисин эсгертирге тийишлиди.

12-чи БЁЛЮМ

Инсанланы айырыу эркинликлерин сакълау эм къол кётюрюуге къатышханланы праволу билимлерин игилендириу

Инсанланы айырыу эркинликлери власть органланы законлу мурдоруду, власть халкъны къолундады деген конституциялы жорукъну жалчытады (РФ-ни Конституциясыны 32-чи статьясы, КъМР-ни Конституциясыны 36-чы статьясы).

Халкъла аралы низамгъа тийишлиликде, Адамны эркинликлерини битеулю декларациясына кёре, 2025 жылда Уполномоченный инсанланы айырыу эркинликлерин сакълау жаны бла ишни битеу онгланы, мадарланы, амалланы бирикдирип тамамлагъанды. Къол кётюрюуге юридический себеплик этилгени бла бирге жарыкъландырыу проектле да толтурулгъандыла. Ол а инсанланы айырыу институтха ышаныулугъун кючлегенди.

КъМР-ни Айырыу комиссиясы бла байламлыкъла Уполномоченный Къабарты-Малкъар Республиканы Айырыу комиссиясыны башчысы бла къабыл кёрюлген келишимге тийишлиликде къуралгъандыла. Байламлыкъланы баш амалы КъМР-ни айырыу комиссиясында Жамауат-консультация советиди, бир ненча жылны ичинде анга башчылыкъны Уполномоченный этеди. Советни иши жер-жерли айырыу комиссиялагъа къол кётюрюу жаны бла законланы жамауатха кенг белгили этиу, аланы ангылатыу бла байламлыды.

Уполномоченный «Мен Россейни инсаныма» республикалы конкурсну къабыл кёргенди, анга мингден аслам адам къатышханды. Дагъыда «Жаш айырыучуланы клубун» кенгертиу жаныны болгъанды, ол санда Прохладныйде профильли школну ачаргъа. Уполномоченный, право сакълаучула барысы да 2026 жылда Къырал Думаны депутатларын айырыугъа хазырланыугъа эм сайлауну бардырыугъа тири къатышыргъа керекдиле.

13-чю БЁЛЮМ

Россей федерацияда адамны эркинликлери жаны бла уполномоченный эм субъектледе уполномоченныйле бла байламлыкъла

Право сакълаучу къырал институтланы тарыхына эм айныууна «Россей Федерацияны субъектлеринде адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйлени юслеринден» Федерал закон къабыл кёрюлгени себеплик этгенди. Ол регионлада болгъан сынауланы бирикдирирге, Россей Федерацияны битеу жерлеринде да инсанланы эркинликлерин сакълауну низамын къураргъа онг бергенди.

Россей Федерацияда адамны эркинликлери жаны бла уполномоченный Москалькова Татьяна Николаевна Къырал Думада 2025 жылда тамамлагъан ишини эсеплерин белгили этгенде, депутатла анга бийик багъа бергендиле. Депутатла сёзлеринде омбудсменни институту «...адамны бузулгъан эркинликлерин жангыртыу жумушланы тамамлагъан право сакълаучу органдан шёндюгю заманны къоркъууларына жууапланы терк берген къуралыулу системагъа бурулгъанды»,-дегендиле.

Бу тюрлениуледе уа Т.Н. Москальклованы къыйыны уллуду. Парламентарийлени оюмларын Россей Федерацияны субъектлеринде уполномоченныйлени асламы тюзге санайдыла.

РФ-де Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченный тамамлагъан жумушла регионлада омбудсменлени сыйларын кётюргени бла бирге россейли право сакълаучу институтну халкъла аралы даражада кючлерге себеплик этгендиле. Субъектледе уполномоченныйлени Координация советлери праволу база эксперт даражада тинтилген жерлеге бурулгъандыла, законланы шёндюгю заманны излемлерине келишдирирге болушхандыла.

Къабарты-Малкъар Республиканы Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйи Россей Федерацияны Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйи, субъектледе уполномоченныйле бла хайырлы байламлыкъланы жюрютеди.

Ахыр жыллада, бютюнда энчи аскер операция бардырылгъан кезиуде, биз себепликни сезгенлей турабыз. Федерал омбудсмен эм аны аппараты бизни белгисиз тас болгъан жерлешлерибизни излеуде, жесирде болгъанланы алышынngъанланы тизмелерине къошууда, юйюрлени бирикдириуде уллу болушлукъ этедиле.

2025 жылда августда федерал уполномоченныйни тилеги эмда К.В.Коковну болушлугъу бла Уполномоченный Украинадан тёрт инсаннга тюбеп, алагъа жашар жерлеринде тохтаргъа болушханды. Ала «Горный Родник» санаторийни баш мекямында тохтагъандыла.

Бу ишге КъМР-ни Правительствосуну башчысыны орунбасары М.Б.Хубиев, урунуу эм социал къоруулау министр Тогъузаланы Т.М., курорт эм туризм жаны бла министрни орунбасары Шауаланы И.Х. уллу болушлукъ этгендиле. Уполномоченный кесини файдасындан хар инсаннга да ал кезиуде баш кечиндирирге 10-шар минг сом бергенди. Санаторийни башчысы О.Т.Безроковха болушлугъу ючюн ыразылыгъыбызны билдиребиз.

Келгенлеге саулукъларын тинтирге жерине медицина къауум келгенди, керекли болушлукъ берилгенди. Алагъа ишге тохтаргъа, жашау болумларын игилендирирге битеу тийишли мадарла этилгендиле.

Украинаны аскерлери Курск областьха кирген кезиуде Къабарты-Малкъардан энчи аскер операциягъа къатышхан аскерчиле жесирге тюшген эдиле, бирлери белгисиз тас болгъандыла. Аланы къадарларын тохташдырыугъа федерал Уполномоченный эм аны аппараты уллу болушлукъ этгендиле.

Аны юсюнден СВО-гъа къатышханла бла аланы юйюрлери ыразылыкъда айтадыла. Республикада Татьяна Москальклованы быллай къайгъырыулугъуна ыспас этедиле. Ол Къабарты-Малкъарда Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйни Сыйлы белгиси бла саугъаланнганды.

2026 жылда муниципал къуралыула бла хайырлы байламлыкъланы кючлерге, граждан обществону институтлары бла бирге ишлегенде цифралы амалланы кенг хайырланыргъа белгиленеди. Ол Къабарты-Малкъарны инсанларына право сакълаучу къырал болушлукъ бла да чырмаусуз хайырланыргъа онг берликди.

Бирге быллай жумушла толтурулгъандыла:

– излеу эм керти шартланы тохташдырыу: белгисиз тас болгъан аскерчилени излеген кезиуде, жан бергенлени атларын тохташдырыуда, жесирге тюшгенлени эркин этиу жумушлада шартла бла чырмаусуз алышыныу къуралгъанды;

– 2025 жылда жууукъларыны тилеклерин бла Уполномоченный 39 эсгертиу ашыргъанды. Федерал омбудсмен эм Россейни Къоруулау министерствосу, Къызыл жорну халкъла араланы организациясы бла тюзюнлей байламлыкъла къуралгъанларыны хайырындан бизни жерлешлерибизни жесирден эркин этилген аскерчилени тизмесине къошаргъа къолдан келгенди.

СВО-ну ветеранларына бла сакъатларына праволу болушлукъ бериу жаны бла методика эсгертиуле артыкъда магъаналы болгъандыла. Ала бла федерал Уполномоченныйни аппараты жалчытханды. Ол социал болушлукъну ышаннгылы системасын къураргъа онг бергенди.

Ахыр жыллада регионлада уполномоченныйлени Къырал Думаны эм Федерация Советни комитетлери бла байламлыкълары кючленнгенди. Уполномоченныйлени аланы жыйылыуларына къатышыргъа чакъырадыла.

Ол а регионлада болгъан кемчиликлени, жарсыуланы федерал арада белгили этерге, аладан жууапла алыргъа онг береди. Чыгъарылгъан оноула субъектни башчысына бериледиле, право сакълауда болгъан жарсыулу соруулагъа аны эсин бурадыла.

Москвада сынау жыйышдырыу, федерал арада бардырылгъан илму-практика конференциялагъа къатышыу Уполномоченныйге ишинде шёндюгю цифралы мадарланы сингдирирге, инсанладан келген тарыгъыуланы жангы даражада сюзерге болушады.

Регионлада уполномоченныйле бла байламлыкъла ишибизде чырмауланы, кемчиликлени терк тамамларгъа онг берединле.

Анга уа инсаннга этилген болушлукъ да шагъатды. Т. эсин тас этип, Нальчикге тюшгенди. Анга этилген болушлукъ регионланы араларында байламлыкъланы магъанасын ачыкълайды. Мурманск областьда Уполномоченный М.В. Шиловха эр кишини юсюнден белгили этилгенди. Алай бла Мончегорск шахарда фатарны жартысы аны иелигинде болгъаны ачыкъланнганды. Дагъыда анга ЖКХ ючюн терслик бла жазылгъан борч да кетерилгенди. Алай бла инсан 20 жылдан сора мюлкюн къайтаргъанды, жууукълары бла байламлыкъланы жангыртханды.

Жетишимле бла бирге кемчиликлени юслеринден да айтыргъа керекди. Аланы федерал араны себеплиги бла тамамларгъа боллукъду:

– онгланы тенг этерге: аппаратны ишчилерини бла алагъа бёлюннген финансланы араларында башхалыкъла бардыла (0 башлап, 60 эм андан да кёп ишчи). Омбудсменни ырысхы базасын къурауда бир федерал низам тохташдырыргъа керекди;

– чырмаула: бузукълукъ ючюн тутулгъан инсан бла тюбер ючюн аппаратны къуллукъчулары следовательни эркинлигин алыргъа керекдиле. Алай бла инсанны тутулгъан болумларын терк тинтиуге чырмаула чыгъадыла, ол себепден бу жорукъну тюрлендирирге керекди;

– къоркъуусузлукъну гарантиялары: законда уполномоченныйни эм аны аппаратыны къуллукъчуларыны ишчи борчларын толтургъан кезиуде къоркъуусузлукълары эм аланы ишлерине чырмаргъа жарамагъаны жазылыргъа керекди.

2025 жылда Уполномоченный регионлада ишчи нёгерлери бла бирге къыйын, сынаулу болумлада да борчларын бийик даражада толтургъанларын кёргюзтгендиле.

2026 жылда байламлыкъланы цифралы амаллагъа кёчюрюу, федерал эм регион даражада праволу документлени хазырлагъанда право сакълауну магъанасын кючлеу жаны бла жумушла бардырыллыкъдыла.

14-чю БЁЛЮМ

Къабарты-Малкъар Республикада уполномоченныйни институтуну адамны эркинликлерин сакълау жаны бла ишин кючлеуде дин идараланы келечилери бла байламлыкъларыны юслеринден

Ахыр жыллада Россей Федерацияда политика эм граждан институтланы айнытыу жаны бла магъаналы иш толтурулгъанды.

Динни жангыртыу бу жумушланы уллу бёлюмюдю. Ол жамауатны жашауна себеплик этеди. Адамны эркинликлери намыслы, низамлы жашау бла къаты байламлы болгъанлары белгилиди. Тёрели динле уа адамлыкъ ышанланы сакълайдыла.

Къабарты-Малкъар Республикада Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченныйни юсюнден законну чеклеринде граждан обществону институтлары, дин организацияла бла бирге ишлеуге энчи эс бурады. Ол инсанланы эркинликлерин сакълаугъа, къаллай дин жюрютгенине къарамай, республиканы битеу адамларына болушлукъгъа, мамырлыкъны, миллетле аралы келишиулюкню жалчытыугъа себеплик этеди. Бу жумушланы дин учреждениела, аланы къуллукъчулары бла бирге тамамлайбыз. Республиканы битеу эллеринде бла шахарларында межгитле бла килисала бардыла.

Къабарты-Малкъар Республиканы Муслийманларыны дин управлениясы, Орус православ килисаны (Москва епархия) Пятигорск эм Черкесск Епархиясы бла Къабарты-Малкъарда адамланы эркинликлерин сакълау жумушланы бирге бардырыуну юсюнден келишимле къабыл кёрюлгендиле. Бу документле адамны эркинликлерин сакълау ишни бютюнда бийик даражагъа чыгъарадыла, алагъа Шимал Кавказда жамауатны жанындан хурмет этилген дин къуллукъчула муфтий Хазраталий Дзасежев бла владыка Феофилакт къол салгъанларын эсге алсакъ.

Владыка Феофилакт республикагъа келген кезиуде Уполномоченный бла тюбешгени, жамауат-политика, маданият жумушлагъа къатышханы, ол санда адамны праволарын сакълау жаны бла, байламлыкъланы хайырлылыкъларына шагъатлыкъ этеди.

Благочинный Валентин Николаевич Бобылев кёп жылланы ичинде Уполномоченныйде Эксперт советге, Жамауат палатагъа, жамауат-къарачу комиссиягъа киреди.

Уполномоченный эм аны аппаратыны келечилери тутмакълада боладыла, тутулуп тургъанлагъа дин тёрелени толтурургъа себеплик этедиле. Россейни ФСИН-ини КъМР-де Управлениясыны битеу учреждениялары нда дин тёрелени толтурурча жерле бардыла.

Былайда бирге тамамланнган жумушланы юлгюге келтирирге сюеме. Уполномоченный Иймам Абу Ханифа атлы Шимал-Кавказ ислам университетни «Дининги бил» республикалы интеллектуал конкурсну бардырыугъа болушлукъ этгенди. Проект жаш адамланы дин билимлерин игилендириуге, радикал ниетлени жайылыуларын тохтатыугъа бурулупду.

2025 жылда республика Черек районну иймамы, дин идарада хурмет уллу болгъан Цийкъанланы Мухадин хажини 100-жыллыкъ юбилейин кенг белгилегенди. Къууанчлы жыйылыугъа Къабарты-Малкъар эм Къарачай-Черкес республикаланы Башчылары Коков К.В., Темрезланы Р.Б., Шимал Кавказны Муслийманларыны дин управлениясыны оноучулары, СКФО-ну субъектлеринде дин идараланы къуллукъчулары, республиканы жамауаты къатышхандыла.

Адамладан толу залны сахнасында юбиляр олтургъанды. Аны онг жанында Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченный, сол жанында уа Къабарты-Малкъарны Муслийманларыны дин управлениясыны башчысы Дзасежев Х.О. тургъандыла.

Къыркъ жыл мындан алгъа Огъары Малкъарда ислам дин къуллукъчуну 100-жыллыгъын халкъ уллу жамауат-политика жумушнуча белгилеригин, аны къатында уа КПСС-ни Къабарты-Малкъарда обкомуну алгъыннгы биринчи секретары сюеллигин акъылгъа келтирген да къыйынды.

Заман, аны бла бирге уа биз да тюрленебиз. Къуран бизни юйретгенча, заман эм болумла бла келишиулюкде жашаргъа, жашауну игилендирирге итинирге керекди...

Алгъын Уполномоченныйге динни толтурургъа эркин этилмегенине тарыгъыула келиучю эдиле, алай ахыр эки жылны ичинде аллай бир тарыгъыу да болмагъанын ыразылыкъда айтыргъа сюеме.

Уполномоченный мындан ары да тёрели динлени сакъларгъа хазырды, алада адамны эркинликлерин сакълау жаны бла ниетле бизни ишибиз бла келишгенин белгилерчады.

15-чи БЁЛЮМ

Тыш къыралланы инсанларыны, инсанлыкълары болмагъанланы эм къачхынчыланы праволарын бла эркинликлерин сакълау

Къабарты-Малкъар Республика рекреация эм бальнеология арады. 2025 жылда геополитика къаугъаланы, миграция болумланы хатасындан жашагъан жерлеринден кёчгенлеге болушлукъда регион магъаналы жерни алады.

Бу кезиуде правону сакълау иш тыш къыралланы инсанларыны социал гарантияларын, праволу болумларын сакълау эм жандаурлукъ болушлукъ бериу бла байламлы болгъанды.

Палестина-Израиль къаугъа баргъан жерден къачхынчыла бла ишге энчи эс бурулгъанды. КъМР-ни Курорт эм туризм жаны бла министерствосуну тарихлерине кёре, 2025 жылда тыш къыраллыла болжаллы халда кечиннген жерледе 100 адам жашагъандыла, аланы арасында РФ-ни инсанлары, тыш къыраллыла да болгъандыла. Уполномоченныйни иши бу адамланы регионну праволу эм социал жашауна чырмаусуз къатышдырыу бла байламлы болгъанды.

КъМР-де МВД-ны Тыш къыраллыла болжаллы халда жашагъан араларыны ишлерине контроль тамамлау (ЦВСИГ) Уполномоченныйни борчларыны арасында магъаналы жерни алады. Ала 2019 жылдан бери ишлегенлерин айтырчады:

– 2025 жылда Уполномоченный эм аппаратыны къуллукъчулары ЦВСИГ-лагъа хар кварталдан барып, аланы ишлерин сюзгендиле;

– 119 тыш къыраллыгъа праволу болушлукъ берилгенди эм россейли законла ангылатылгъандыла;

– тюбешиуледен сора инсанланы тилеклери прокуратурагъа, КъМР-де МВД-ны Миграцияны соруулары жаны бла Управлениясына, Сюд приставланы федерал службасыны регионда Управлениясына (УФССП) белгили этилгендиле.

Бу мадарла уа тутулуп тургъанланы, административ жууапха тартылгъынчы, процессуал эркинликлерине бузукълукъланы азайтыргъа онг берединле.

Палестинадан къачхынчылагъа болушхан кезиуде Уполномоченныйге «жумушакъ кючню» хайырланыргъа, кёп ведомстволаны ишлерин бирге тийишдирирге тюшгенди. Ала тохтагъан жерлеге («Нальчик» курорт эм «Маяк» санаторий) барып, 55 инсанны жарсыуларына къараргъа онг болгъанды.

Тамамланнган жумушла:

– билим алыргъа себеплик: жаш адамланы тилеклери бла алагъа республиканы вузларына бла колледжлерине окъургъа кирирге болушлукъ этилгенди. Уполномоченный башламчылыгъы бла КъМР-ни Жарыкъландырыу эм илму министерствосу бла бирге алагъа квотала бёлюуню эм окъутууну болумларын тохташдырыуну соруулары сюзюлгендиле;

– медицина болушлукъ: аурууланы къыйнагъанлагъа терк медицина болушлукъ бла бирге энчи медицина болушлукъ бериу соруула тамамланнгандыла;

– юйюрлени бирикдириу: Россейни Тыш къыралланы ишлери жаны бла министерствосу (МИД) эм Россотрудничество бла къыйын жумушланы сюзерге тюшгенди. Инсанла къаугъа баргъан жерде къалгъан жууукъларына бизни къыралгъа чакъырыуну хазырларгъа болушлукъ тилегендиле.

– жашау халла бла байламлы даулашланы тамамлау: даулашханланы келишдириуню хайырлы юлгюсюне Е.-ден келген тарыгъыу къалай тамамланнганын санаргъа боллукъду. Уполномоченныйни аппаратыны къатышыуундан сора «Нальчик» курортну оноучулары бла болум тапландырылгъанды. Алай бла юйюрге бирлеширге (ананы бла Египетден келген кичи жашны), бир жерде жашаргъа эркин этилгенди, ол а юйюр тёрелени сакълаугъа себеплик этеди.

2025 жылда РФ-ни инсанлыгъын бериуню жорукъларын женгиллетиуге эм республикада жууукъларына келгенлени законлу мурдоргъа чыгъарыу жаны бла магъаналы жумушла толтурулгъандыла.

Майский шахарны инсаны Х. туудукъларына РФ-ни инсанлыгъын бериуню юсюнден тилек этгенди. Бу иш виза бериуню халкъла аралы жорукълары бла байламлы болгъанды.

Уполномоченный бу ишни юсюнден КъМР-де МВД-ны оноучуларына тюзюнлей сёлешгенди.

Алай бла тилек этген инсаннга болжаллы виза алыр ючюн «чыгъыу-кириу» амалны жарашдырыргъа (Тюрк Республика бла) болушлукъ этилгенди. Аны хайырындан а сабийлеге Россейни инсанлыгъын бериу жорукъланы къысха заманны ичинде тамамларгъа, аланы артха ашырлыкъларыны къоркъууну кетерирге, праволу даражаларын белгили этерге онг бергенди.

Тыш къыраллыланы праволарын бла эркинликлерин сакълау соруланы тамамлагъанда кёп органланы болушлукълары керек болгъанды. Уполномоченный бу органла бла хайырлы байламлыкъла къурагъанды:

– Россейни Тыш къыралланы ишлери жаны бла министерствосуну Минеральные Воды шахарда бёлюмю;

– КъМР-ни Урунуу эм социал къоруулау министерствосу;

– КъМР-де МВД-ны Миграцияны соруулары жаны бла управлениясыны жер-жерли органлары.

Болум ышаннгылы эсе да, Уполномоченный бу жумушланы толтурургъа кереклисин белгилейди:

– адаптация системаны къураргъа: тыш къыраллыла болжаллы халда тургъан аралада къачхынчылагъа орус тилге окъутууну курсларын къураргъа, ол а алагъа ишге тохташыргъа онг берликди;

– орус эм арап тилледе тыш къыраллыланы эркинликлери бла борчлары ангылатылгъан китапчыкъланы хазырларгъа;

– муниципал органла жамауат организациялагъа къаугъадан къачхынчыланы регионну социал эм маданият жашауна сингдириу ишлерин тирилтирге кереклисин эсгертирге керекдиле. Ол а социал жангызлыкъны кетерирге болушурукъду.

2025 жылда Къабарты-Малкъарда тыш къыраллыланы праволарын сакълау жумушла контрольну толтуруу жорукъладан чыгъып, жандаурлукъ насийхатчылыкъгъа дери кенгергенди. Аскер къаугъаладан ачыгъанланы регионну жашауна сингдириу иш хайырлы бардырылгъанды. Республиканы власть органлары эм право сакълаучу институтла, халкъла аралы эм миллет правону жорукъларын сакълап, дуния башында баргъан къаугъаланы кезиуюнде ишлерге хазыр болгъанларын ачыкъ этгендиле.

16-чы БЁЛЮМ

КъМР-де адамны эркинликлерин эм праволарын сакълау системаны игилендириу жаны бла башламчылыкъла эм эсгертиуле

Къырал власть институтланы бла граждан обществону араларында байламлыкъланы игилендирир эм адамны праволарын сакъланырларын жалчытыр мурат бла Уполномоченный быллай башламчылыкъла этеди:

1. Федерал структурала бла байламлыкъла
Шимал-Кавказ федерал округда:

– РФ-ни Президентини СКФО-да толу эркинликли келечиси Ю.Я.Чайкагъа адамны праволарын бла эркинликлерин сакълау соруулагъа уллу магъана бергени ючюн ыразылыкъны айта, Уполномоченный РФ-ни Президентини СКФО-да толу эркинликли келечиси регионну уполномоченныйлери бла правону сакълауну соруууларына, субъектледе болумну юслеринден шартланы ачыкъ этиуге бурулгъан тюбешиуле бардыргъанын тюзге санайды.

– полпредство округ даражада бардыргъан жумушлагъа, тюбешиулеге уполномоченныйлени къатышдырыуну онгларын излерге тийишлиди;

– федерал ведомстволаны жер-жерли бёлюмлерини (МВД, СК, прокуратура) башчыларына коллегияларыны ахыргъы жыйылыуларына Уполномоченныйни чакъырыргъа кереклисин эсгертирге. Ол эки жанлы келишимлеге къырал контрольну халын берликди.

2. КъМР-ни Правительствосуна эм КъМР-ни толтуруучу власть органларына:

Энчи аскер операциягъа къатышханлагъа бла аланы юйюрлерине себепликни энчи магъанасын эсге алып:

– МФЦ-да неда «Ата журтну къоруулаучулары» фондну бёлюмюнде СВО-гъа къатышханлагъа тёлеулени тергеу, наследство, жер ючюн льготаланы жарашдырыу жаны бла юридический соруулагъа «бир терезе» амал бла болушлукъ берилирча энчи жерле къураргъа;

– регион реабилитация сертификат къураргъа, ол жер-жерли къаугъаланы ветеранларына къырал эм республиканы сертификациядан ётген энчи иели санаторийлеринде бла курортларында багъыуну кезиуден алгъа алыргъа онг берликди. Бу жумушлагъа ахча регионну бюджетинден бёлюнеди;

– КъМР-ни Урунуу эм социал къоруулау министерствосуна СВО-дан къайтханлагъа квотала эм ишчи жерлени сакъланырларына контрольну къатыландырыргъа;

2025 жылда ачыкъланнган социал дефицитни кетерир ючюн КъМР-ни Правительствосуна:

– РФ-ни уполномоченныйлерини Координация советини праволу болушлукъ бла чырмаусуз хайырланыуну амалларын къурау жаны бла эсгертиулерин жашауда бардырыр мурат бла ёкюллени саны «Ёкюл ишни юсюнден» Федерал законда тохташдырылгъан мардагъа жетмеген сюд районлада юридический консультацияла къурауну мадарларын жарашдырыргъа;

- узакъ элледе жашагъанлагъа биринчи медицина болушлукъгъа эм диспансеризациядан ётерге гарантияла берген программала хазырларгъа;

– кадр дефицитни кетерир ючюн элледе ишлеген устазланы хакъсыз жашау журтла бла жалчытыугъа бурулгъан регион программа хазырларгъа;

– Жамауат-къараучу комиссияны борчларыны магъаналылыкъларын эсге алып, Нальчикден узакъда орналгъан тюзетиу учреждениялагъа барып, алада жумушларын толтурур ючюн энчи транспорт бёлюу (неда служебный транспортну чакъырырча эркинлик бериу) соруугъа къараргъа;

– ОНК-ны келечилери ишлерин хакъсыз толтургъанларын эсге алып, алагъа кёллендириу система къураргъа;

– абаданланы, пенсиячыланы телефон эм интернет хыйлачылыкъладан сакълар мурат бла КъМР-ни Цифралы айнытыу министерствосу бла бирге инсанланы бу къауумларына юйретиу семинарла къураргъа;

Жаш тёлюню арасында праволу билимсизликни кетерир мурат бла:

– Уполномоченныйде Жаш тёлю жамауат советни къурау жаны бла башламчылыкъны къабыл кёрюрге. Ол право эм медиация жаны бла кадрланы хазырлагъан жер боллукъду;

– КъМР-ни Башчысына эл школлада эм профессионал лицейледе праволу билим бериу жаны бла проектлени толтургъан коммерциялы болмагъан организациялагъа (НКО) КъМР-ни Башчысыны грантларын бёлюуню юсюнден башламчылыкъны этерге;

– КъМР-де МВД-гъа эм КъМР-ни Табийгъатны къоруулау министерствосуна къурулуш къалгъан-къулгъанланы череклени жагъаларында, агъачлада, бютюнда Нальчик курортну тийресинде, тёкгенлеге къажау къауумла къураргъа башламчылыкъ этерге;

– муниципал праволу актланы тинтип, льготалары болгъан инсанлагъа (кёп сабийли юйюрлеге, сакъатлагъа) жер юлюш бёлген кезиуде керексиз чырмауланы кетерирге;

– документле бла автоматизацияланнган халда алышыныуну къурар мурат бла ведомствола аралы тинтиуле терк ётер ючюн Уполномоченныйни базасын право сакълаучу федерал тизме бла келишдирирге онг болурча энчи информация системала сингдириуге финансла бёлюрге.

АХЫР БОЛУМЛА

Уполномоченныйни 2025 жылда ишини эсеплерин чыгъара, право сакълаучу къырал система заман бла сынаудан жетишимли ётгенин айтырчады. Республикада къыралны сейирлерини бла адамны бузулмазлыкъ конституциялы эркинликлерини араларында ышаннгылылыкъ сакъланады.

Адамла право сакълаучулагъа ийнанадыла, аланы праволары, алгъынча, ышаннгылы сакъланырыкъларына ышанадыла. Ол себепден биз къырал эм муниципал власть органла, право низамны сакълаучу структурала, жамауат эм дин организацияла, Къабарты-Малкъар Республиканы Жамауат палатасы, Жамауат-къараучу комиссия бла байламлыкъланы кючлейбиз.

2026 жылда муниципал къуралыула бла бирге ишлеуню хайырлылыгъын ёсдюрюрге, граждан обществону институтлары бла байламлыкъланы игилендирир ючюн цифралы амалланы сингдирирге мурат барды. Ол а Къабарты-Малкъар Республиканы хар инсанына да къырал право сакълау болушлукъ бла чырмаусуз хайырланыргъа онг берликди.

2026 жыл Россейни Халкъларыны бирлигини жылыча белгиленнгени белгилиди. РФ-ни Президенти В.В. Путин чертгенича, биз Россей деменгили къырал болгъанын, «...аны къаууумуна кирген халкъланы адетлерине, тёрелерине, динлерине, энчиликлерине хурмет этилгенин» кёргюзтюрге керекбиз.

Республиканы право сакълаучулары къыралны башчысыны чакъырыуун къабыл кёредиле эмда Халкъланы бирликлерини жылына хазырланыу эм бардырыу жумушлагъа тири къатышадыла.

2026 жылда Къырал Думаны эм жер-жерли самоуправление органланы депутатлары айырыллыкъдыла. Ол магъаналы жамауат-политика жумушду. Анга, хар замандача, Уполномоченный, аны аппаратыны къуллукъчулары, шахарлада бла муниципал районлада жамауат болушлукъчулары къатышырыкъдыла. Биз жер-жерли эм участка айырыу комиссиялагъа инсанланы айырыу эркинликлери сакъланыр ючюн не жаны бла да болушлукъ этерикбиз.

Къабарты-Малкъар Республиканы Башчысыны буйругъуна тийишлиликде, 2027 жылда Малкъар Россей къыралгъа кесини ыразылыгъы бла къошулгъанлы 200 жыл толгъанына аталгъан къууанчлы ишлеге хазырланыу башланнганды.

Къабарты-Малкъар Республикада Уполномоченныйни институту ишин битеуроссей право сакълау система бла байламлыкъда бардырады. Бизни баш борчубуз – Халкъланы бирликлерини жылы, Къырал Думагъа айырыула граждан мамырлыкъны, миллетле эм динле аралы келишиулюкню кючлеуге, республиканы социал-экономика ырахматлыгъын жалчытыугъа себеплик этерин жалчытыргъады.

Къабарты-Малкъар Республикада Адамны эркинликлери жаны бла уполномоченный ЗУМАКЪУЛЛАНЫ Б.М.

Баш редактор
КЪОНАКЪЛАНЫ Хасан
ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмныйи – 42-63-01.
Баш редакторну орунбасарлары – 42-38-21, 40-04-82.
Жууаплы секретарь – 40-28-97.

Газет Связьны, информация технологияланы эмда асламлы коммуникацияланы ишлери жаны бла федерал надзор службаны (Роскомнадзорну) Къабарты-Малкъарда управлениясында 2016 жылда 19 декабрьде регистрация этилгенди.
Регистрация номер —ПИ № ТУ07-00118. Индекс - П 5893

Газетни басмагъа "КъМР-Медиа" ГКУ-ну компьютер службасы хазыр этгенди.
Газет "Издательство "Южный регион" ООО-ну типографиясында басмаланнганды. Ставрополь край, Ессентуки ш., Никольский орам, 5а
Газет ыйыкъгъа юч кере чыгъады – геуюрге, орта, шабат кюнледе.

Тиражы 1557 экз. Заказ № 617
Багъасы 13 сомду.
РЕДАКЦИЯНЫ ЭМ ИЗДАТЕЛЬНИ АДРЕСИ:
360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5
электрон почта: elbor_50@mail.ru